

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Proměny rytířství a role rytířských turnajů v období 13. - 15. století

Karolína Marešová

Bakalářská práce

2017

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 13. 2. 2016

Karolína Marešová

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní Mgr. Kateřině Ptáčkové, Ph.D., která mě vedla v začátcích mé práce. Mé poděkování dále patří panu doc., Mgr. Martinu Čapskému, Ph.D., za cenné rady, trpělivost a vedení mé práce.

ANOTACE

Tato bakalářská práce pojednává o recepci rytířského ideálu v Čechách ve 13. - 15. století. Vzhledem k obsáhlosti tématu jsem zvolila cestu tematických kapitol. První část práce se zabývá prvky rytířské kultury, jejich utvářením a přijímáním. V další části jsem se zaměřila na modelové příklady českých panovníků spojovaných s rytířskou kulturou. V poslední kapitole představuji proces formování rytíře a tematiku středověkých turnajů.

KLÍČOVÁ SLOVA

středověk, každodennost, rytířství, ideál panovníka, pasování, turnaj, zbroj

TITLE

Transformations of knighthood and the knight tournaments in the 13th - 15th century.

ANNOTATION

This bachelor thesis is about Czech knighthoods in Middle Ages between 13th and 15th centuries. It tries to compare these centuries and highlight changes. First chapter of the work describes ideal Knight. One chapter of the work deals with characters of Kings, in who we can find a pattern for the Knights. The last chapter describes the evolution of medieval Knights and tournaments.

KEYWORDS

Middle Ages, everydayness, ideal knight, accolade, tournament, armor

Obsah

1.	Úvod.....	8
1.1	Prameny a možnosti jejich využití	10
2.	Ideál rytíře a rytířství	13
2.1	Dvorská láska.....	16
3.	Panovník – ideální rytíř a jejich vzor.....	20
3.1	Přemysl Otakar II., Jan Lucemburský a Karel IV.	23
3.2	Obřad pasování.....	30
4.	Rytířský turnaj ve středověkých Čechách	35
4.1	Počátky turnajů.....	35
4.2	Vývoj turnaje v Čechách a na Moravě.....	37
4.3	Organizace turnaje, jeho funkce a rizika.....	44
4.4	Turnajová terminologie a disciplíny	50
4.5	Turnajová zbroj	52
5.	Závěr	59
6.	Seznam literatury	61
6.1	Prameny	61
6.2	Odborná literatura	61
6.3	Elektronické zdroje	64

1. Úvod

Ve své bakalářské práci se věnuji recepci rytířské kultury ve středověkých Čechách v 13. - 15. století. Zajímat mne budou aspekty rytířského ideálu a jejich naplňování v každodenním životě urozených.

V první části práce nastíním proměny rytířského ideálu v soudobé literatuře. Rytířství bylo vzorem tvořeným určitou skupinou vlastností, které si měl osvojit každý výše urozený. V práci se pokusím některé tyto vlastnosti a ctnosti přiblížit. Důležitým atributem, který dotvářel ideál rytířství, byla dvorská láska, představující oblíbený a častý námět rytířské lyriky a epiky 13. - 15. století.

V následující kapitole se pokusím vystihnout ideál panovníka - rytíře. Mohl být středověký panovník současně rytířem nebo sloužit jako vzor pro tyto bojovníky? Jakou část z fenoménu rytířství považovali panovníci za důležitou? V této části práce se pokusím o srovnání vystupování některých českých panovníků. Budu zde rozebírat, do jaké míry se chovali podle pravidel rytířské dvorské kultury, zda se účastnili turnajů a ctili rytířské zásady. Zajímá mě, do jaké hloubky české písemnictví reflektuje obraz ideálního panovníka. Zda jeho chování mohlo sloužit jako vzor pro rytíře a jak dalece mohl být tento vzor následován. Pro osvojování si rytířské kultury byla důležitá výchova, která započala už v raném dětství. Pokusím se vysledovat, jestli tomu bylo tak i u českých středověkých králů. V další podkapitole se věnuji pasování rytířstva. Mohlo být pasování rytířů královou taktikou nebo i oceněním kladných vlastností rytíře? Ve své práci se zaměřuji na období, kdy byl tento jev velice rozšířen. Pro srovnání jsem si vybrala tři české panovníky: Přemysla Otakara II., Jana Lucemburského a jeho syna Karla IV., kteří prošli dvorskou rytířskou výchovou. Víme, že za Přemysla Otakara II. dochází k velkému rozmachu rytířských turnajů v českém prostředí. Jan Lucemburský byl proslulý svým rytířským jednáním a jeho syn Karel IV. v tomto směru za svým otcem nezaostával. U těchto vládců českých zemí můžeme doložit postupování v intencích rytířské kultury.

V poslední kapitole své práce se zabývám rytířským turnajem. V této části budu pojednávat o tom, kdo zprostředkoval znalost rytířského klání v českých zemích, a kde byly zformulovány jeho klíčové zásady. Turnaje byly oblíbenou středověkou zábavou i výsostným politickým aktem. V mé práci mě bude zajímat, kteří čeští panovníci za doby své vlády turnaje podporovali a kteří naopak ne. Turnaj, jako vše ostatní, prochází také vývojem a my

se podíváme, jak se vyvinul od 13. do 15. století v Čechách a na Moravě. Neméně důležitá také je organizace a terminologie, která se postupně vyvíjela. Jako podkapitolu jsem k turnaji přiřadila i středověkou zbroj, ve které se rytíři utkávali.

Ve své práci jsem se pokusila vyrovnat především s domácí literaturou. Novou etapu bádání o rytířské kultuře zahájila kniha *Česká středověká šlechta*¹ z pera Josefa Macka, která mi pomohla utvořit si přehled o středověké společenské hierarchii a pochopit tak společenské postavení samotného rytíře mezi českými urozenci. Macek od sebe rozlišuje pojmy pán, rytíř a vladyka. V knize též rozebírá pojmy hrad, zámek a klade si otázku, zda lze na základě proměny pojmu hovořit o proměně funkcí šlechtických sídel v pozdním středověku. Jeho pojednání o středověkém turnaji byla přínosná i pro mou poslední kapitolu o českém turnajnictví. Josef Macek také připravil syntézu Jagellonský věk v českých zemích,² která je rozdělena do čtyř částí, z nichž je pro mé bádání stěžejní část druhá, kde se pojednává o rytířích a turnajích konce 15. a počátku 16. století.

K pochopení a doplnění fenoménu dvorské lásky mi byla nápomocná publikace Václava Černého *Staročeská milostná lyrika*.³ V knize je rozebíráno několik forem lásky. Pro mou práci je nejdůležitější rytířská dvorská láska ve formě služby paní - tedy milostného vazalství.

Samotný pohled na rytíře a jejich dobu mi pomohla dotvořit kniha jednoho z předních polských bohemistů Wojciecha Iwanczaka *Po stopách rytířských příběhů*,⁴ která zkoumá různé aspekty rytířství. Teze tohoto autora pro mě byly důležité zejména v kapitole o panovníkovi, který současně představoval rytířský vzor i reálného rytíře. Pro tuto kapitolu je dále podstatná monografie Roberta Antonína,⁵ která představila pohled na středověké panovníky. Zkoumá také pronikání rytířského ideálu do panovnických jednání a aspekty s tím spojené. V této kapitole se zaměřuji na tři konkrétní panovníky. Jedna z knih, která mi byla nápomocná, je od českého historika Josefa Žemličky.⁶ Žemlička ve své publikaci reflektuje

---

¹ MACEK, Josef. *Česká středověká šlechta*. Praha: Argo, 1997.

² MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1,2 (1471-1526)*. Praha: Academia, 2001².

³ ČERNÝ, Václav. *Staročeská milostná lyrika a další studie ze staré české literatury*. Praha: Mladá fronta, 1999².

⁴ IWAŃCZAK, Wojciech. *Po stopách rytířských příběhů: rytířský ideál v českém písemnictví 14. století*. Praha: Argo, 2001.

⁵ ANTONÍN, Robert. *Ideální panovník českého středověku: kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*. Praha: NLN, 2013.

⁶ ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II.: král na rozhraní věků*. Praha: NLN, 2011.

vládu Přemysla Otakara II. Vládu a život dvou velkých Lucemburků, Jana Lucemburského a Karla IV. shrnuje kniha *Lucemburkové: česká koruna uprostřed Evropy*.⁷

Publikace *Přemyslovský dvůr*⁸ Dany Dvořáčkové-Malé doplnila můj pohled na středověkou dvorskou kulturu v období Přemyslovců. Tato kultura je dále rozvinuta v její další monografii *Panovnický dvůr za vlády Přemyslovců*,⁹ kde je popisován i středověký turnaj.

1.1 Prameny a možnosti jejich využití

Pohled na problematiku rytířství v českých zemích mi pomáhaly formovat soudobé narativní prameny. Využité literární prameny 13. - 15. století vznikaly v českém nebo německém prostředí. Pro tuto práci jsem využila kroniky, legendy, naučné texty, básně a cestopis.

Významnou měrou jsem se opírala o *Zbraslavskou kroniku*,¹⁰ jejíž časové rozmezí sahá od roku 1252 do roku 1338. Jejimi autory byli řeholníci Ota a Petr Žitavský. Kronika je zásadní hlavně v počáteční části, kterou psal Ota oslavou Václava II., jenž založil Zbraslavský klášter. V psaní dále pokračuje Petr, který se věnoval období vlády Jana Lucemburského a osudu mladého Karla IV. Petr se zde v několika pasážích dotkl i turnajů. Pro své bádání jsem s ohledem na jejich úvody použila dvě česká vydání Zbraslavské kroniky.¹¹

*Kronika tak řečeného Dalimila*¹² je nejstarší veršovaná česky psaná kronika. Autor Dalimilovy kroniky je neznámý. Víme alespoň, že dílo pochází z počátku 14. století. Tato kronika je pro mou práci důležitá z hlediska recepce rytířské kultury. „Dalimil“ se i přesto, že byl velký odpůrce turnajů, zmiňuje o českém šlechtici Janu z Michalovic, který se turnaje účastnil ve Francii.

---

⁷ ŠMAHEL, František - BOBKOVÁ, Lenka (eds.). *Lucemburkové: česká koruna uprostřed Evropy*. Praha: NLN, 2012.

⁸ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana - ZELENKA, Jan. *Přemyslovský dvůr: život knížat, králů a rytířů ve středověku*. Praha: NLN, 2014.

⁹ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana - ZELENKA, Jan. *Curia ducis, curia regis: panovnický dvůr za vlády Přemyslovců*. Praha: Historický ústav, 2011.

¹⁰ HEŘMANSKÝ, František - MERTLÍK, Rudolf - FIALA, Zdeněk a kol.(edd.) *Kronika Zbraslavská. Chronicon Aulae Regiae*. Praha: Svoboda, 1976².

¹¹ HEŘMANSKÝ, František. *Kronika Zbraslavská*. Praha: Melantrich, 1952.

¹² Dalimilova kronika. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011.

*Staročeská Alexandreida*¹³ je významný pramen v mé práci pro poznání ideálu rytíře-panovníka. Autorství této veršované skladby je nám opět neznámé, patrně byl autorem vysoce postavený a vzdělaný šlechtic se zemským cítěním. Ovšem skutečnost, komu je dílo určené, víme zcela jasně. Pod maskou Alexandra se skrývá král Přemysl Otakar II., kterému autor věnuje hlavní zájem a který po vzoru makedonského krále pořádá výpady do cizích zemí. Autor pojímá Alexandra jako ideál středověkého rytíře. Báseň vznikla na počátku 14. století.¹⁴

Pro kapitolu, kde sleduji rytířský ideál na příkladech českých panovníků, jsem použila *Novou radu*,¹⁵ která je připisována Smilu Flaškovi z Pardubic, jehož otec byl bratr pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Dílo pochází z konce 14. století a bylo s velkou pravděpodobností určeno králi Václavu IV. Smil Flaška v alegorii popisuje různé druhy zvířat, které se sešly, aby poradily novému králi (lvovi), jak má panovat. V radách se mezi sebou vždy střídají pták s čtvernožcem.

Kromě Nové rady připisujeme Smilu Flaškovi z Pardubic i dílo *Rada otce synovi*.¹⁶ Dnešní literární historici se však o tuto možnost přou. Oproti Nové radě je toto dílo vytvořeno na nižší literární úrovni. Rada otce synovi je veršovaná skladba, ve které dává starý rytíř rady svému synovi. Jedná se o doporučení, jak se stát pravým rytířem.

Základní informace o českém panovníkovi Karlu IV. jsem čerpala z jeho *Vlastního životopisu*.¹⁷ Jedná se o chronologicky vystavěné panovnické zrcadlo. Zajímavostí je, že král v díle uděluje rady pro své nástupce, kteří ho jednou vystřídají na trůně. Karel zde vzpomíná například na dětství či na svůj návrat do Čech, kde kritizuje neposlušnost české šlechty.

O tématu rytířství, konkrétně o turnaji, se zmiňuje i Pavel Žídek ve své *Spravovně*.¹⁸ Jedná se o středověké dílo, které vzniklo roku 1471. V podstatě zde autor sepsal rady, jak vládnout, jež byly určeny králi Jiřímu z Poděbrad. Autor v díle ostře vystupuje proti turnajům.

---

¹³ VÁŽNÝ, Václav. *Alexandreida*. Praha: Československá akademie věd, 1963².

¹⁴ GALÍK, Josef - MACHALA, Lubomír - Eduard PETRŮ (ed.). *Panorama české literatury: (literární dějiny od počátků do současnosti)*. Olomouc: Rubico, 1994.

¹⁵ DAÑHELKA, Jiří (ed.). *Smil Flaška z Pardubic a Rychmburku – Nová rada*. Praha: Orbis, 1950.

¹⁶ PETRŮ, Eduard - CATO, Dionysius - EZOP. *Ezopovy bajky: Katonova dvojverší; Rada otce synovi*. Brno: Atlantis, 1999.

¹⁷ KAREL IV. *Vlastní životopis*. Vyd. latinského textu 6., českého překladu 11., Praha: Odeon, 1978.

¹⁸ ŽÍDEK, Pavel. *M. Pavla Židka Spravovna: vyd. Zdeněk V. Tobolka*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1908.

Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa je dílem Václava Šaška z Bířkova.¹⁹ Deník vypráví o diplomatické misi po Evropě, na kterou se vydali vyslanci z Čech v 15. století. Původní text vznikl nejspíše na přelomu 60. a 70. let 15. století, jeho originál se ale nedochoval. Známe alespoň jeho latinské zpracování, které vydal Stanislav Pavlovský o století později. Prvotní tvůrce díla patřil k drobné venkovské šlechtě. Hlavním cílem výpravy cestování po dvorech západoevropských králů bylo, aby se mírovými prostředky zabránilo politickému tažení papežské kurie proti kacířskému „králi dvojího lidu“ (Jiřímu z Poděbrad). Deník je také cestopisem. Necháává nás nahlédnout do domácích i zahraničních tradic rytířů, které jsou přínosné pro kapitolu o turnajích. V deníku je celkem podrobně rozebírána česká turnajová taktika a některé části turnajové zbroje. O původnosti deníku není pochyb. O stejné cestě psal norimberský kupec Gabriel Tetzl, který s výpravou cestoval patrně jako finanční poradce a obě díla se v základních údajích shodují.

Dalším pramenem, který jsem použila, je *Rytířská jízda Jana z Michalovic*,²⁰ jejíž autor pochází z Německa a jmenuje se Heinrich von Freiberg. Tento německý autor pojednává o turnajových hrách ve Francii, kterých se účastní český šlechtic Jan z Michalovic. Autor zde oslavuje činy českého bojovníka, který poráží dva zvláště významné francouzské turnajové jezdce před zraky francouzského krále. Tato výprava vzbudila v Čechách ve druhé polovině 90. let 13. století velikou pozornost. O reálném předobrazu díla víme i díky Dalimilovi, velkému odpůrci turnajů, který tuto událost rovněž zachytil ve své kronice. Heinrich von Freiberg se pravděpodobně pohyboval na šlechtických dvorech a byl dobrým pozorovatelem. Nasvědčuje tomu jeho vynikající znalost turnajové zbroje, která byla přínosem pro mou práci v podkapitole o turnajové zbroji. Básník samotný měl navštívit východní Čechy kolem roku 1280. Jeho hostitelem byl nejspíše sám Jan z Michalovic, který chtěl, aby jeho turnajové úspěchy zůstaly zachovány v paměti a oslavovány.

---

¹⁹ ŠAŠEK Z BÍŘKOVA, Václav. *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa*. Praha: Československý spisovatel, 1974.

²⁰ VON FREIBERG, Heinrich. *Rytířská jízda Jana z Michalovic*. Praha: Elka Press, 2005.

2. Ideál rytíře a rytířství

„Není rytířem ten, kdo skutky tak ošklivé páchá: rytíři sluší se boj, však nikoli krásti a loupit, zabíjet nemá ni vepře; mír pokojný v lásce má míti, zároveň stříci se má chtít jakkoli vesnicím škodit nebo snad ubohým lidem. Pak vojínem pravým se stává, takové mravy mu sluší a z toho kyne mu sláva.“²¹

Rytíř by měl být držitelem souboru ctností, které dotváří ideál rytíře a rytířství. Úryvek zbraslavského cisterciáka nám přibližuje jeho postoje k rytířskému ideálu a rytířství ve své kronice. Vzor ideálního rytíře můžeme zachytit jak ve středověkých dobových epických dílech, tak i kronikách. Petr ve Zbraslavské kronice popisuje rytíře s ohledem na jeho vlastnosti a popisuje chyby, kterých by se měl naopak vyvarovat. Pravý rytíř měl využívat své dovednosti k ochraně slabších.

Již římský historik Tacitus napsal dílo o původu a mravech Germánů, kde věnuje poměrně velkou pozornost vztahu mezi náčelníkem a jeho ozbrojenou družinou: *„Když jdou do bitvy, je pro vůdce ostudou nechat se překonat v odvaze, a stejně tak je ostudou pro družiníky nevyrovnat se odvahou svému vůdci. Je potupou a hanbou po celý zbytek života, pokud přežijí náčelníka a vrátí se z bitevního pole. Bránit jej, ochraňovat, přispět svými činy k jeho proslulosti je vrcholem oddanosti.“* Tacitův výrok se dá rozhodně přenést i do středověkého období. Z citátu lze vyzdvihnout ideální vlastnosti bojovníka, jimiž byly odvaha, bojová zdatnost a věrnost, jež překračovala až hranice sebeobětování.²²

Za pravděpodobně nejvyšší vzor středověkého rytířství můžeme považovat udatného Alexandra Velikého. Tento panovník byl sám výborný válečník, kterého obklopovali bojovníci jak na jeho dvoře, tak ve všech bitvách. Není od věci zdůraznit, že právě osobnost Alexandra Velikého představovala pro středověkou šlechtu ztělesnění vlastností ideálního rytíře a hlavu rytířstva vůbec.²³

V Písni o Rolandovi jsou uvedeny všechny důležité vlastnosti doplňující ideál rytířství. Těmito rysy jsou odvaha (prouse) a moudrost (sagesse), neboli ona zvláštní obezřetnost, zdokonalená zkušeností, o níž se obvykle hovoří jako o prozíravosti. Le Goff konstatuje, že jde o termíny komplementární. Pokud jsou přítomné obě tyto vlastnosti a jsou v harmonii, výsledkem je bedlivě střežená rovnováha (mesure). Kdo je chrabřejší a není zároveň

²¹ HEŘMANSKÝ, F. *Kronika Zbraslavská*, 1952, s. 127.

²² DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. – ZELENKA, J. *Přemyslovský dvůr*, 2014, s. 79-80.

²³ MACEK, J. *Jagellonský věk*, 2001², s. 530.

moudrý, je blázen. Kdo je moudrý a nedokáže být také udatný, upadá do zbabělosti. Ve skutečnosti však rytíř jen zřídka má vlastní obě základní ctnosti tak, aby byly v harmonickém souladu.²⁴

Dokonalý obraz rytíře a rytířského ideálu nám nabídl Heinrich von Freiberg ve svém díle (podle skutečné události) Rytířská jízda Jana z Michalovic. Český šlechtic Jan z Michalovic se v básni účastní turnajového klání ve Francii. V souboji, ve kterém zvítězil, projevil rytířské ctnosti. Jednou z nich bylo navrácení koně svému sokovi.²⁵ Heinrich von Freiberg v díle přirovnává Jana z Michalovic ke slavným rytířům krále Artuše a dokonce i k panovníkovi Alexandru Velikému.²⁶

V pověsti o knížeti Štylfrýdovi jsou díky symbolice praporců zmíněny vlastnosti, které byly nedílnou součástí rytířského ideálu. V příběhu vystupuje hlavní postava kníže Štylfrýd, který chce změnit svůj rodový erb. Vstupuje do služeb neapolského krále Astronoma, který se zmítá ve válce s mezopotamským králem Filozofem. Štylfrýd navrhuje svému králi, aby se s ním utkalo 12 mezopotamských rytířů. V každém rytířském souboji použije hrdina výše zmíněné praporce. Každý z nich proklamuje jinou vlastnost. Cílem není je zde vypisovat všechny. Ty, co vyzdvihují rytířské vlastnosti, jsou barva červená, žlutá, modrá, fialová, šedá, šarlatová a barva lví. Barva červená „zapaluje srdce udatného rytíře“ (řekli bychom tedy láska). Barva žlutá značí věrnost, modrý praporec symbolizuje vytrvalost, fialová barva znamená udatnost v boji. Další barva šedá představuje pokoru, šarlatová barva značí sílu rytíře a poslední barva lví značí čest za svou zemi. Dále je na konci skladby vyobrazeno milosrdenství, kdy hrdina udělí milost poslednímu z jeho protivníků. Další atribut ideálního rytíře je střídmost. Po Štylfrýdově vítězství mu bylo nabídnuto pohádkové bohatství. Jediné, co však rytíř chtěl, byl pouze rodový erb. I když se jedná o pověst, pro nás jsou důležité rytířské ctnosti, které z ní jsou jasně patrné a doplňují nám ideál rytířství.²⁷

Ve výše zmíněných úryvcích u dobových pramenů jsou zmíněny rytířské vlastnosti ideálního rytíře. V následujícím textu se pokusím popsat některé tyto rysy a zjistit, jakou měly funkci v životě rytíře.

---

²⁴ LE GOFF, Jacques (ed.). *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003², s. 75.

²⁵ VON FREIBERG, H. *Rytířská jízda*, 2005, s. 11.

²⁶ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. – ZELENKA, J. *Přemyslovský dvůr*, 2014, s. 97-98.

²⁷ HAVRÁNEK, Bohuslav – HRABÁK, Josef (ed.). *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*. Praha: Československá akademie věd, 1957, s. 554-561.

Termín čest představuje v rytířském étosu hlavní místo. Můžeme ji rozdělit do dvou skupin. Pro nás je důležitá čest z hlediska utváření obrazu ideálního rytíře. Čest byla součástí rodové sebereflexe, kde byla považována za „kolektivní majetek,“ který je důležitý zachovávat a musí se o něj zasloužit každá generace.²⁸ Iwanczak pak ještě přidává třetí výklad, a to zemskou čest, například boj za dobrou pověst království.²⁹ Jak je zmíněno výše v pověsti o Štylfrýdovi, hrdina bojuje také za dobré jméno své rodné země.³⁰ Dodržení slova rytíře bylo bezesporu důležitým atributem rytířské cti. Úcta k danému slovu byla spojována s výkupným.³¹

Podle Tomáše Štítného tvoří součást ideálu rytířství čest, milosrdenství a láska. Všechny tyto vlastnosti spoluurčují, že rytíř má v soubojích vyhrávat, ale svou bojovou zdatnost a statečnost současně používat proti soupeři jen do té doby, dokud se sám brání. Když se soupeř vzdá, má mu rytíř prokázat milosrdenství.³²

Konkrétně o rytířské cti se například mluví v Radě otce synovi: „*Synu milý, čest jest tak svobodná, žeť jie ijedna řeč škodná nenie k jejiej potupení, než po takém dovedení, jakož rytieřský zákon káže, proto cti nic nenie draže. Meč, ruka, hříech cti poškrvni, řeči jie žádný nezčerni.*“³³

Dále se k rytířské cti vyjadřuje i Dalimil: „*Dobry rytieřiu, strěz se jmene zlého; dražšieho-t' nic nenie jmene dobrého.*“ Dalimil zde hovoří ve smyslu zachování si čistoty jména, aby rytíř dbal na jeho neposkvrnění.³⁴

Ve staročeské Alexandreidě je pak čest popsána takto: „*Mé srdce tam spěje, kdež mi se, bohda, čest zděje.*“ Na jiném místě se ještě uvádí: „*Nikdy nenie cti dóstojem, ktož chce býti vždy pokojen.*“ Autor zde naznačuje, že rytíř dosahuje větší cti konáním stále nových činů. Dále se hlavní hrdina král Alexandr vzdává své kořisti, kterou získal v boji ve prospěch svých bojovníků, protože zisk cti pro něj byl daleko důležitější.³⁵

---

²⁸ FLORI, Jean. *Rytíři a rytířství ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 220.

²⁹ IWANČZAK, W. *Po stopách*, 2001, s. 115.

³⁰ HAVRÁNEK, B. - HRABÁK, J. (ed.). *Výbor z české literatury*, 1957, s. 559.

³¹ FLORI, J. *Rytíři a rytířství*, 2008, s. 145.

³² IWANČZAK, W. *Po stopách*, 2001, s. 116.

³³ Tamtéž, s. 113.

³⁴ Dalimilova kronika, 2011, s. 69.

³⁵ BOROVSKEÝ, Tomáš - JANIŠ, Dalibor - MALANÍKOVÁ, Michaela. *Spory o čest ve středověku a raném novověku*. Brno: Matice moravská, 2010, s. 57.

O cti mluví i Smil Flaška z Pardubic: „*Čím má na světě větší čest, tím více u větší práci jest. Každému pravím na krátce: zbožie, čest nenie bez práce. Ale mnohý o to stojí, v sboží, ve cti chtě pokoji, ješto nemož spolu trváti.*“³⁶

Za součást obrazu ideálního rytíře považujeme statečnost a bojové umění rytířů. V tzv. Dalimilově kronice nalezneme zprávu o chování pana Hynka z Dubé: „*Pan Hynek, slovutný rytieř, vojensky ciuzozemcě podstúpichu, tu jich mnoho velmi zbichu. Pan Hynek z Dubé také rány dáváše, ot jeho rázov jako hrom hřímáše. Mlatem německé helmy kováše, 139 z nichť světlý oheň prcháše. Jeho hrdinstvem Čechy vychozováchu, jemu všiu chválu vzdáváchu. Kdeť se Čechy s Němci potkáchu, mezi sobú Němci vztázáchu: (Vidíte-li z Dubé pana Hynka) Proti jeho ranám jsú naši helmové jako dýnka.*“³⁷ Z úryvku vystupuje pan Hynek jako obratný nebojácný muž, který umí zručně zacházet se zbraněmi. Statečnost v boji téměř zaujímá nejvýznamnější místo v rytířském charakteru.

Opakem statečnosti je strach. Nasazení života nebo skutečnost, že se rytíř vzdá svého života pro ostatní, představuje element podílející se na uspořádání ideálu rytířství. Tato záporná vlastnost tedy na druhou stranu podněcuje statečnost. Wojciech Iwanczak lokalizuje strach v Radě otce synovi. Ve slovech „*vždy se dokládaje toho, jenž strachem i udatenstvím vládce,*“ pokládá strach za protipól statečnosti.³⁸

Rytířskou věrnost považujeme za další atribut ideálu rytířství. Typů věrnosti existuje samozřejmě více, např. věrnost dámě, věrnost Bohu. Nás spíše zajímá věrnost rytíře svému pánu (králi) prostřednictvím vojenských činů.

2.1 Dvorská láska

Láska k ženám měla ve středověku zvláštní postavení, jež se začalo označovat termínem dvorská láska. Dvorskou lásku v českém prostředí sledujeme jak v literárních pramenech, tak i ve výtvarném umění. Místem, kde měla dvorská láska největší prostor k rozvoji, byla staročeská milostná lyrika. Žena mohla být objektem, který přímo inspiroval k rytířským skutkům.³⁹ Podle Jana Zelenky se ideál dvorské lásky rozvíjel především na stránkách literárních děl, kde se navíc uplatnil čistě ve vztahu k urozeným ženám.⁴⁰ Příběhy o lásce můžeme rozdělit do dvou typů. Prvním typem je láska, která končila

³⁶ DAÑHELKA, J. *Smil Flaška z Pardubic*, 1950, s. 47.

³⁷ Dalimilova kronika, 2011, s. 138-139.

³⁸ IWANČZAK, W. *Po stopách*, 2001, s. 112.

³⁹ Tamtéž, s. 167.

⁴⁰ DVORÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Přemyslovský dvůr*, 2014, s. 126.

manželstvím a druhý typ představuje platonickou lásku. Důležitý je pro obě formy lásky fakt, že žena zde vystupuje jako obdivovaný objekt, kterému rytíři sloužili.⁴¹

Ve dvorské rytířské literatuře je láska k ženě důležitým konstitutivním prvkem. Především ve smyslu dvorské služby rytíře, který slouží své vyvolené paní. Dana Dvořáčková-Malá usuzuje, že služební motiv lásky a závazné chování v jejích projevech jsou jedněmi z hlavních motivů literárních rytířských dobrodružství, tzv. *aventures*. Scénář vyprávění je vždy takový, že hrdina se setká s dámou, která mu vstoupí do srdce, a poté usiluje o její přízeň.⁴²

Význam dvorské lásky můžeme přiblížit na díle *O službě paním* připisované Ulrichu von Lichtenstein. Skladba vznikla pravděpodobně k roku 1255 jako autobiografie. Oldřich se snažil dosáhnout pozornosti vdané urozené paní rytířskými skutky. Prokazoval dámě úplnou oddanost a vyrazil na rytířskou jízdu, kde pro ni bojoval. Pojem milovat zde znamenal sloužit a podle Zelenky služba ženě povznášela život muže-rytíře i společnosti. Úkaz dvorské lásky dovoľoval ženám stát se předměty veřejného zájmu, kterým bylo hodno sloužit. Mohly se tak postavit na místo, jež patřilo do té doby jen mužům.⁴³

C. S. Lewis soudí, že se dvorská láska skládala ze čtyř hlavních znaků. Prvním byla pokora či poslušnost, druhým znakem byla zdvořilost, třetím platonický vztah a poslední typ bylo zbožné prožívání lásky.⁴⁴

V prostředí západoevropského rytířství existuje ve dvorské lásce terminologie, podle které se rytíři rozlišovali. Ten rytíř, který měl strach projevít svou lásku, se nazýval *feignaire*. Když se odvážil, mohl se oslovovat *preignaire*. Další fází byl *entendaire*, což znamenalo, že byl vyslyšen a jeho láska byla dámou přijata. Poslední je pak *drutz*, který se stal skutečným milencem. Tento celý proces dvoření trval asi 5 let. Dáma dávala rytíři různé úkoly, které musel splnit a prokázat svou čest. Jméno dámy bylo udržováno v tajnosti. Kdyby rytíř jméno prozradil, ztratil by svou čest. Toto zamlčování jména se přeneslo i do dvorské poezie. Je ovšem jisté, že většinou se jednalo o veřejná tajemství.⁴⁵

Vztahy a láskou k ženám se domácí prameny příliš nezabývají. Pokud ano, tak jen výjimečně. Byli to Kosmas a Zbraslavská kronika, kteří se o dvorské lásce lehce zmiňovali.

---

⁴¹ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Panovnický dvůr*, 2011, s. 244.

⁴² Tamtéž, 243.

⁴³ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Přemyslovský dvůr*, 2014, s. 126 a 128.

⁴⁴ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Panovnický dvůr*, 2011, s. 233.

⁴⁵ OLIVOVÁ, Věra. *Lidé a hry: historická geneze sportu*. Praha: Olympia, 1979, s. 171-172.

Ve Zbraslavské kronice je blíže probíráán vztah Závaše z Falkštejna s Kunhutou. Ovšem zde je láska stavěna spíše do pozadí a Závaš popsán v negativním obraze, když chce získat náklonnost ovdovělé královny. Zbraslavská kronika se ještě věnuje lásce mezi Václavem II. a Gutou Habsburskou. V tomto případě je láska brána spíše v rovině naplnění manželské lásky.⁴⁶

V Radě otce synovi je téma dvorská lásky také použito. Otec radí synovi: „*Jediněť chci tobě pilně k rytířství dáti toto znamenie: aby ctil všechny dobré panie s pravú vierú jich cti bráně.*“ Rytíř dále radí synovi, aby bránil dámskou čest, byl ve své službě naprosto věrný a také tajný, což znamená, aby neprozradil jméno své dámy.⁴⁷

Ve staročeské milostné lyrice Václava Černého je dvorská láska vyobrazena ve více rovinách. Jednou je hyperbolická představa lásky, která je brána jako největší dar. Tento dar pak má být darem od Boha: „*Ját' jinak řeci memohu. Z tohoť děkuji Pánu Bohu, nebt' jest ten dar od něho dán. Budiž pochválen ten nebeský pán.*“ V úryvku děkuje básník Bohu, že mu byla darována platonická láska. Další formou je láska jako milostná služba dámě. Již víme, že služba dámě patřila k hlavním rysům naplnění rytířského ideálu, a také že ve staročeské milostné lyrice jde v první řadě o oslavu ženy a ne o naplnění milostného vztahu.⁴⁸

Václav Černý konstatuje, že životu dokonalého rytíře vévodí základní a obecný příkaz lásky, jen láskou cítí se rytíř hoden své urozenosti, jen jí míní hrát úlohu důstojnou a ušlechtilou. Dvorská láska měla podle trubadúrů fungovat jen ve vztahu k vdané ženě, která byla obvykle provdána za vysoko postaveného muže. Milovat poté vlastní ženu dvorskou láskou nebylo možné.⁴⁹

Dana Dvořáčková-Malá v jedné ze svých publikací věnuje krátké pojednání o ideálu rytířskosti. Na několika stranách se snaží vyobrazit ideál a realitu rytířství. Píše, že informace z jiných pramenů, než jsou epická díla, lyrická tvorba či teoretická naučení, často zpochybňují většinu z obrazu ideálního světa dvorské rytířské kultury, v jehož centru stála postava dvorného a statečného rytíře. Místo rytířů, respektujících rytířský kodex, tu vystupují bojovníci, které zajímá jen alkohol, násilnosti a loupení.⁵⁰

---

⁴⁶ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Panovnický dvůr*, 2011, s. 241.

⁴⁷ PETRŮ, Eduard – CATO, D. - EZOP. *Rada otce synovi*, 1999, s. 218.

⁴⁸ ČERNÝ, Václav. *Staročeská milostná lyrika*, 1999², s. 40-43.

⁴⁹ Tamtéž, s. 18.

⁵⁰ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Panovnický dvůr*, 2011, s. 274.

V době, kdy vznikala díla, která se zabývala dvorskou láskou, se psala i díla parodující téma dvorské lásky. V dvorské epice pak nechybí narážky na sexuální násilí či násilnosti k ženám.⁵¹

Podle E. Köhlera se trubadúři údajně stali mluvčími drobné rytířské aristokracie, pro niž byla láska jediným prostředkem, jak se důstojně prosadit mezi vysokou aristokracií, pro niž byla symbolem dáma. Tak se prý zrodil fakt, že muž (mileneček) musí být rytíř ucházející se o dámu, která je z vyšší společenské vrstvy než on sám. Tak, jak je výše zmíněno, dvorská láska v manželství nemůže existovat, protože „*nelze milovat to, co člověk po právu vlastní.*“⁵²

Je důležité poznamenat, že dvorská láska zůstávala jen literárním námětem. Jak se vtiskla do běžného života, nemůžeme moc soudit. Víme, že díky dvorské lásce projevovali muži ženám veřejnou náklonnost. Bojovali ve jménu své paní (svou náklonnost prokazovali rytíři v turnajích, kde mohli nést třeba darovaný šál apod.), skládali básně a vedli dvorné rozhovory. Podle Jana Zelenky následování pravidel dvorské lásky přinášelo muži společenskou prestiž, neboť dvorné chování k ženě patřilo k obrazu dokonalého rytíře.⁵³

Na závěr zmíním vyprávění o Erecovi a Enidě, kde se autor snažil nalézt soulad mezi láskou, manželstvím a rytířstvím. Hlavní postava Erec je rytíř, který nadevše miluje svou ženu, až se přestane účastnit turnajů a zanedbávat rytířské povinnosti. Je obviňován z lenivosti, která je považována za nejhorší vlastnost rytíře. Erec se vydá na dobrodružství i se svou manželkou, ale zakáže jí mluvit na něj, a to i v případě hrozícího nebezpečí od jiných rytířů. Erec všechny nástrahy překonává a dokazuje, že se láska, manželství a rytířství dají skloubit. Erecovo rytířství je zde založeno na chrabrosti.⁵⁴

---

⁵¹ Tamtéž, s. 248.

⁵² FLORI, J. *Rytíři a rytířství*, 2008, s. 203.

⁵³ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Přemyslovský dvůr*, 2014, s. 136.

⁵⁴ FLORI, J. *Rytíři a rytířství*, 2008, s. 207.

3. Panovník – ideální rytíř a jejich vzor

Osobnost panovníka tvoří určitá pravidla chování hodná následování.⁵⁵ Největší pozornost středověkých autorů upoutávala především postava krále. Král sám představoval záruku míru a řádu. Rytířem se nikdo nerodí, ani král, ani prostý šlechtic. Za rytíře mohl být v krajním případě považován pouhý válečník na koni (později už jen šlechtického titulu) nebo v opačném případě výlučně osoba ozdobená rytířským pásem. Velkou pozornost je proto nutno věnovat samotné rytířské výchově.⁵⁶

Výchova mladých hochů na rytíře počínala už kolem sedmého roku života. Pro mladé chlapce to byl velice náročný mezník v jejich dětství. Učili se ve společnosti dospělému vybranému chování, dvorským způsobům a společenským hrám. Z pramenů nám doložených se můžeme dočíst, že výchova urozených přemyslovských hochů kladla důraz především na fyzickou průpravu, jakou byla jízda na koni a boj se zbraněmi. O fyzické přípravě a šikovnosti se můžeme přesvědčit i z bitev, kterých se přemyslovská knížata pravidelně účastnila.⁵⁷

Mladí šlechtici se kromě boje učili cizí jazyky a také hře na nějaký hudební nástroj, třeba flétnu, kytaru nebo v té době populární loutnu. Důležité byly pro výchovu dvorské mravy. Ty se učili jak chlapci, tak dívky, ale pážecí služba, která pak vedla k rytířskému titulu, byla určena samozřejmě jen pro chlapce. Je důležité říci, že se zde jedná spíše o život v rytířské dvorské kultuře, která byla součástí životního stylu šlechty, než o život rytíře bojovníka. Dvorská kultura se vyznačovala hravostí, okázalostí a důrazem na předepsané chování.

Mladíci, cvičící se na rytíře, spolu zápasili v rozličných fyzických disciplínách. Cvičili se v běhu, skoku do dálky a šplhu. Aby získali sílu v pažích, házeli velkými a těžkými kusy kamene. Museli umět plavat, jako pomůcky jim sloužily nafouklé hovězí měchy. Nejdůležitější disciplínou bylo umět zacházet se zbraněmi. Někdy se učili házet nožem, hlavní byl ale meč pokládáný za výsostnou zbraň rytířů. V začátcích se mladí panoši z bezpečnostních důvodů učili zacházet buď s meči dřevěnými, nebo s tupými, které byly ještě odlehčené. Například ve Francii bojovali chlapci při cviku v šermu s dřevěnými holemi. Poslední, avšak neméně důležitou zbraní, kterou se učili rytířští uředníci ovládat, bylo kopí.

---

⁵⁵ IWANČZAK, W. *Po stopách*, 2001, s. 50.

⁵⁶ Tamtéž, s. 51.

⁵⁷ DVORÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Panovnický dvůr*, 2011, s. 156.

Hned od sedmi let se učili ovládat koně. Důležitým nástrojem pro nácvik boje s kopím byla pomůcka jménem kvintána (quintaine). Často to byl obyčejný panák nebo dřevěný sud postavený na kůlu, kterého musel dotyčný zasáhnout do středu hrudi nebo vyznačeného místa.⁵⁸ Pokud mladý panoš uspěl, kvintána byla sražena k zemi a mladý bojovník obstál ve zkoušce. Pážata se opravdových bojů nezúčastňovala nejméně do čtrnácti let. Rytířskému umění se taktéž učili i hoši, kteří nebyli následovníky trůnu. Od útlého věku se podrobovali otužování, které mělo sloužit k lepšímu snášení námahy a nepohodlí ve válkách.⁵⁹ S dovršením věku čtrnácti let se z pážete stával panoš. Každý panoš pak měl svého preceptora, od kterého se učil, a který mu výcvik organizoval. Ve většině případů jím byl starší nebo vysloužilý rytíř, se kterým byl mladý panoš v každodenním styku. Panošům bylo dovoleno utkávat se v rytířských soubojích a cvičných kolbách. Na pořadu byl samozřejmě i tanec a zpěv.⁶⁰

O panovnickém ideálu můžeme částečně číst v Nové radě od Smila Flašky. Dílo je určeno speciálně králi Václavu IV., kde mu radí rádci v podobě zvířat. Jako nejdůležitější radu z hlediska zaměření této práce bych vyzdvihla radu koně: „*Nad to tobě pravi cele, měj se vždy rád vesele: tanec, turnej, časté klanie.*“ Zvíře ztělesňující rytířství králi doporučuje, aby se nevyhýbal turnaji a pořádal často klání. Z hlediska rad mladému panovníkovi se však může jednat o doporučení odvádějící krále od vlády. Další důležitou radou je rada luňáka, který králi doporučuje chovat se po vzoru rytíře, být ušlechtilý. Ovšem, i když má dílo panovníka směřovat k dobré vládě, najdou se mezi radami zvířat i záporná doporučení, kde vlk například radí, jak brát sirotkům majetek.⁶¹

Panovník měl naplňovat tzv. kardinální ctnosti k tomu, aby byl jako král považován za dobrého vládce. Za tyto kardinální ctnosti se považovaly spravedlnost (iustitia), statečnost (fortitudo) a umírněnost (temperantia). Ve 13. století pak Tomáš Akvinský ještě doplňuje víru respektive zbožnost a péči/lásku (fides/spes, caritas). Sám Tomáš v podstatě definoval způsob vlády králů v knížecím zrcadle a také sepsal pravidla, jak má král postupovat, aby si udržel své poddané a zemi.⁶² Robert Antonín zase uvádí, že panovnický ideál tvoří tyto vlastnosti: moudrost panovníka, jeho statečnost a dále zbožnost, která se definuje jako víra, láska

---

⁵⁸ HOŠŤÁLEK, Stanislav. *Kniha o rytířích*. Praha: Půdorys, 2002, s. 28-30.

⁵⁹ OLIVOVÁ, V. *Lidé a hry*, 1979, s. 203.

⁶⁰ HOŠŤÁLEK, S. *Kniha o rytířích*, 2002, s. 28-30.

⁶¹ DAŇHELKA, J. *Smil Flaška z Pardubic*, 1950, s. 42 a 50.

⁶² DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Panovnický dvůr*, 2011, s. 225.

a naděje.⁶³ Zde jsme vystihli v základu všechny vlastnosti, kterými má oplývat každý panovník. Josef Macek ve své knize jmenuje rytířské vlastnosti. Byly to zejména čest, statečnost, spravedlnost a urozenost.⁶⁴ V Radě otce synovi, která je připisována také Smilu Flaškovi, dává starý rytíř užitečné rady svému synovi, jakými vlastnostmi má oplývat pravý rytíř. V první řadě si má zachovávat svou čest. Dále upozorňuje, že důležitá je spravedlnost. K vlastnostem skutečného rytíře měla připadat i štedrost. Skladba samozřejmě nezapomíná na rytířská dobrodružství a účast v rytířských turnajích.⁶⁵ Můžeme vidět, že všechny panovnické ctnosti můžeme najít v rytířských. Do jisté míry tu tedy vyplývá mísení těchto dvou ideálů, jak panovnického, tak rytířského. O obrazu rytířských panovnických ctností se mluví v knize Dany Dvořáčkové-Malé, v níž tyto ctnosti mají původ v antickém myšlenkovém odkazu, který byl rozpracován především Aristotelem. Dočteme se zde především o čtyřech základních vlastnostech člověka: moudrosti, statečnosti, uměřenosti a spravedlnosti. Další ctností byla štedrost. Vzor štedrosti měli panovníci v duchu rytířství v králi Artušovi, který se skvěle staral o bohatství země a zároveň byl i mecenášem pro chudé.⁶⁶ Panovnickova osobní přítomnost na čele bitevního šiku představuje do první poloviny 14. století jeden z komponentů charakteristik krále a rytíře zároveň.⁶⁷

V první řadě si musíme uvědomit, že panovník a jeho bojovníci rytíři spolu tvoří jakousi symbiózu a určité kulturní společenství. V knize Dany Dvořáčkové se uvádí, že štěstí germánského kmene a později i prvních germánských království bylo do značné míry závislé na válečném štěstí krále. Zrada, porušující závazek vůči panovníkovi, znamenala konec válečnickovy cti. Jsme zde svědky jedné z variant jednoduchého a po staletí fungujícího kulturního vzorce umožňujícího přežití člověka jako druhu. Ve 13. století už však panovník ovládá muže meče, na jejichž loajalitu v mnohém závisí prosperita a úspěch jeho vlády.⁶⁸ Věrnost a povinnost mezi sebou musely fungovat v obou směrech. Rytíř měl povinnost věrně sloužit a bojovat za svého pána a pánovou povinností bylo zaopatřit a podporovat své rytíře. Od vládce se předpokládalo, že svým bojovníkům bude za zásluhy a věrnost udělovat štedré dary.⁶⁹

---

⁶³ ANTONÍN, R. *Ideální panovník*, 2013, s. 250.

⁶⁴ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 61.

⁶⁵ PETRŮ, Eduard – CATO, D. - EZOP. *Rada otce synovi*, 1999, s. 304.

⁶⁶ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana. *Královský dvůr Václava II.* České Budějovice: Veduta, 2011. s. 169-171.

⁶⁷ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Panovnický dvůr*, 2011, s. 276.

⁶⁸ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Panovnický dvůr*, 2011, s. 51, 260-275.

⁶⁹ JONES, Robert W. *Rytíři: jejich svět a doba*. Praha: Brána, 2013, s. 147.

3.1 Přemysl Otakar II., Jan Lucemburský a Karel IV.

Ve zbraslavské kronice se dočítáme o šíření rytířského ideálu hned v jejím úvodu. Zbraslavští mniši připisují toto šíření už Přemyslu Otakarovi II., který přikázal synům svých pánů, aby se cvičili v rytířských dovednostech a šířila se jejich prostřednictvím sláva českých turnajů.⁷⁰ Informace o rozvoji českého rytířstva v době vlády Václava I. podává i kronikář Dalimil.⁷¹

Každý autor si v dnešní době utváří svůj vlastní pohled a názor na téma či osobu, který pak interpretuje ve svém díle. Stejně tak tomu bylo u středověkých kronikářů nebo dvorních písařů. Tehdejší kronikáři se v případě Přemysla Otakara II. shodují v jednom, že český panovník byl mužem nesmírně statečným. Ale jaký mohl být Přemysl Otakar II. vojevůdce? Z pramenů víme, že se bitevnímu poli v žádném případě nevyhýbal a boj muže proti muži mu také nebyl cizí. Přemysl byl milovníkem velkých výprav, kde byl obklopen pány „svých“ zemí, rytíři a dalšími účastníky z ciziny, mezi nimiž se cítil jako nejvyšší vůdce. Co se týče jeho udatnosti, ta mu byla nakonec osudnou. Nebojácná smrt Přemysla roku 1278 na Moravském poli podtrhla jeho představu rytíře - hrdiny. Podle Meisnera Sigehera byl král chrabřejší, příkladný lidu, rytířský, ale také štedrý až marnotratný.⁷² I Jan Marignola hovoří o Přemyslově vojenské zdatnosti. Dalším středověkým kronikářem, zajímajícím se o českého krále, byl samozřejmě i Dalimil. I on oslavuje jeho hrdinské rytířské skutky, ale postava železného a zlatého krále se v jeho kronice vyvíjí. Z chlapce, který je popisován jako nadějný muž, se stává „hubitel českých pánů.“⁷³ Udatnost a také chrabrost Přemysla se objevují především ve Staročeské Alexandreidě. Český král vystupuje v knize jako Alexandr, kterému dává Aristoteles rady, ve kterých jsou zahrnuty tyto vlastnosti: statečnost, štedrost a moudrost. Opět jde o panovnické ctnosti, které se prolínají s rytířskými. Objevujeme zde například výrok mudrce Aristotela, ve kterém jde o radu Přemyslovi, jak má vládnout a jak se má chovat: „*Jměj dvůr svůj po kněžský vnadě, své šlechtice jměj v své radě; chovaj se obojetníkům, hospodnie čsti proradníkům.*“⁷⁴

Moudrost je ve staročeské Alexandreidě zmiňována, protože si král vybírá moudře své rádce. Přednost dává spíše starším rytířům s mnohaletými zkušenostmi před mladými nezkušenými. Další vlastnost, která se v díle připisuje Alexandrovi (tedy Přemyslovi),

⁷⁰ HEŘMANSKÝ, F. - MERTLÍK, R. - FIALA, Z. *Kronika Zbraslavská*, 1976, s. 29.

⁷¹ Dalimilova kronika, 2011, s. 151.

⁷² ŽEMLIČKA, J. *Přemysl Otakar II.*, 2011, s. 491.

⁷³ ANTONÍN, R. *Ideální panovník*, 2013, s. 246.

⁷⁴ VÁŽNÝ, V. *Alexandreida*, 1963², s. 42.

je štědrost, kterou podle německých básníků oplývali i poslední Přemyslovci. Aristotelovy rady nepřišly nazmar, protože z díla můžeme vyčíst, jak Alexandr rozdává válečnou kořist, kde si nechává pouze čest a slávu.⁷⁵

Dokladem pronikání kultu rytířství na Přemyslův dvůr jsou pečetě. Pečetě Přemysla Otakara II. patří v české sfragistice k nejvýznamnějším jak množstvím, tak propracovaností. Důležitými jsou pro nás poslední Přemyslovské typáře, na kterých je vyobrazen jezdec v plné kroužkové zbroji a varkoči. Jezdec drží v pravé ruce napřažené kopí s praporcem, v levé ruce drží štít s erbovním znamením. Dále má zavěšen meč po levém boku. Jako ochrana hlavy mu slouží hrncový helm s velkým klenotem, kterým mělo být orlí křídlo. Kůň byl také vyzbrojen heraldicky zdobeným látkovým kropířem.⁷⁶ Díky tomuto popisu můžeme i vidět, jak se tehdejší rytíři odívali, o tom ale více v kapitole turnaj. Zajímavostí je, že z pečetí Přemysla Otakara II. se dá vyčíst nejvyšší úcta k mariánským symbolům zvětňujícím Pannu Marii jako patronku středověkého rytířství.⁷⁷ Přemysl Otakar II. byl milovníkem turnajů. Sám je pořádal, ovšem zda se jich přímo účastnil, s jistotou říct nemůžeme, protože dobové písemnosti o tom mlčí.

Jan Lucemburský byl synem římského krále Jindřicha VII. z rodu Lucemburků. Dětství prožil u francouzského dvora. Roku 1310 uzavřel sňatek s Eliškou Přemyslovnou z rodu Přemyslovců a stal se českým králem.⁷⁸

Postavu Jana Lucemburského popisují i dva tehdejší čeští autoři. Oba psali o českých dějinách 14. století. Prvním byl tak řečený Dalimil, i když víme, že se tak autor nejmenoval. Jisté je, že své dílo skládal z pozic české šlechty a především pro tuto společenskou vrstvu. Tato kronika končí také radou či poučením pro panovníka. Král by měl mít rád své poddané, mít ve svých službách především české pány a zajistit mír v zemi. Jiný ráz vyprávění má druhé dílo z našeho prostředí, tedy Zbraslavská kronika, kterou ve větší míře napsal zbraslavský opat Petr Žitavský. Cílem této kroniky byl v podstatě podrobný popis událostí, které vedly k nástupu Lucemburků. Naopak cílem tzv. Dalimila bylo varování před volbou cizince. Dalimil nestál o pronikání novinek, například o turnaj, o kterém bude řeč dále.⁷⁹

---

⁷⁵ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Panovnický dvůr*, 2011, s. 285-286.

⁷⁶ JAN, L. *Počátky turnajů v českých zemích a jejich rozkvět v době Václava II.*, Praha: AV ČR, 2005, s. 1.

⁷⁷ ŽEMLIČKA, J. *Přemysl Otakar II.*, 2011, s. 187.

⁷⁸ ŠMAHEL, F. - BOBKOVÁ, L. *Lucemburkové*, 2012, s. 55.

⁷⁹ BENEŠOVSKÁ, Klára (ed.). *Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310*. Praha: Gallery. 2010, s. 36-43.

Petr Žitavský ve Zbraslavské kronice popisuje Janovo hodnocení ve třech základních fázích. První hodnocení se rozkládá mezi lety 1310 - 1319. Je popisován jako mladý muž se všemi kardinálními ctnostmi. Petr v těchto letech toleruje i královu častou absenci v zemi. Například v roce 1316 je Jan kronikářem obdivován v bitvě u Neckaru, kde byl český panovník pasován pro svou bojovnost a rytířkost. Roku 1319 se ve Zbraslavské kronice začíná projevovat Petrova kritika po odloučení Jana a Elišky Přemyslovny. I přes tuto snahu odsuzovat krále neučinil kronikář z Jana krále tyрана, jako to udělal s Jindřichem Korutanským. Ve své negaci pak ale kronikář pokračuje. Od roku 1333 vkládá Petr velká očekávání do budoucího krále Karla IV.⁸⁰

To, co z Jana Lucemburského jednoznačně dělalo rytíře, byla jeho všem proslulá láska k turnajům a jiným hrám, které byly spojeny s rytířskou kulturou. Panovník s oblibou turnaje nejen pořádal, ale dokonce se jich účastnil, a to v hojném počtu. Z jeho turnajů, konajících se v Praze, víme, že jeden se měl uskutečnit roku 1319. Král Jan dal vědět všem německým knížatům a šlechticům. K tomuto skutku byl pobídnut panskými syny. Pro rytířské hry nechal postavit v oboře u Prahy dřevěnou stavbu. Na slavnosti ale údajně nepřijel nikdo z pozvaných, tak nevíme, zda se turnaj vůbec konal.⁸¹ (Královská obora v Ovenci byla založena Přemyslem Otakarem II. v roce 1268.) Jan chtěl také vyhlásit po vzoru ostatních zemí kulatý stůl (Arthushof). Cílem Janova stolu bylo, aby vynikl jako hrdina.⁸² Další turnaj, probíhající na našem území za vlády Jana Lucemburského, se konal roku 1321. Na pražském tržišti uspořádal hry, na které bylo pozváno mnoho urozených pánů z ciziny. Toto klání mu bylo ale osudné, utrpěl při něm těžká zranění, když spadl z koně, který ho pošlapal.⁸³ Díky této nešťastné náhodě na pořádání turnajů v Čechách Jan úplně zanevřel a účastnil se jich už pouze v zahraničí.

Při oslavách svatby Jana a jeho nové manželky Beatricie, dcery vévody bourbonského, se ve Francii pořádala slavnost, při níž nesměly chybět turnajové hry a klání samotné. Francouzský král Filip VI. nechal pozatýkat účastníky tohoto klání, protože bez králova povolení se turnaje nemohly odehrávat na území celé Francie. Jana Fantysová-Matějková nám podává jiný pohled na tuto událost. V té době bylo dost nepravděpodobné, že by jiný král

---

⁸⁰ HLOBIL, Ivo – RYWIKOVÁ, Daniela (eds.). *Jan Lucemburský: kultura, umění a zbožnost na Moravě a ve Slezsku v době vlády prvního Lucemburka*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012, s. 15-22.

⁸¹ HEŘMANSKÝ, F. - MERTLÍK, R. - FIALA, Z. *Kronika Zbraslavská*, 1976, s. 321.

⁸² DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana (ed.). *Dvory a rezidence ve středověku II*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2008, s. 425.

⁸³ HEŘMANSKÝ, F. - MERTLÍK, R. - FIALA, Z. *Kronika Zbraslavská*, 1976, s. 329.

uspořádal slavnost na počest svatby ve Francii, pořádal zde turnaj a král by o tom neměl žádné tušení. Pravděpodobně byl Filip VI. o všem informován a rytíře nechal pozatýkat kvůli Janově těžkému zranění.⁸⁴ Důvodem, proč si Jan vzal Beatrix, byla i její láska k turnajům. Nová královna Jana podporovala, během rytířských her králi aplaudovala a věnovala mu nejrůznější dary, například skvostné a drahé náramky a stuhy.⁸⁵ Poslední turnaj, kterého se Jan účastnil, probíhal roku 1340 v Compiègne. Froissart uvádí, že organizátorem byl „*dobrý český král*“.⁸⁶ Věra Olivová ve své knize píše, že tragicky měly skončit turnaje, které Jan pořádal v Praze ke konci svého života. Roku 1341 totiž provdával svou dceru Markétu s polským králem Kazimírem a na jeho počest se konaly četné turnaje. Během těchto oslav Markéta zemřela a Praha se zahalila do smutku.⁸⁷

Určitě je důležité zmínit, že Jan byl odvážný bojovník. Roku 1332 přijíždí král do Prahy, kde zůstává osm dní. Zajímá se jen o příjmy z berní, a jakmile nasbírá potřebné peníze, vrací se do Paříže, protože právě tam se koná významný turnaj. O Janovi bylo známo, že cestoval po celé Evropě. Ve zbraslavské kronice se píše o jeho turnajové zálibě takto: „*Je slyšet u nás o tomto králi podivuhodná svědectví, jak pěstuje veškeré rytířství, jak navštěvuje turnaje, koná klání, takže celá Francie a Itálie sotva stačí vylíčiti jeho znamenité činy, jak dává štědré dary, jak pořádá přebohaté hostiny se značným nákladem. Šíří se pověst, že v Burgunsku probodl při klání svým kopím rytíře*“.⁸⁸

Pro panovníka bylo pořádání turnajů důležitou aktivitou z hlediska politického a společenského. Král téměř ve většině případů rozhoduje, jakým způsobem se bude turnaj konat, kdy a kde bude probíhat. Může turnaj rovněž zakázat bez udání jakéhokoli důvodu.⁸⁹

Janova skvělá stránka udatnosti měla neblahý dopad na ekonomický stav českého království. Lucemburský panovník musel pro pořádání turnajů a tažení získávat někde finanční prostředky. Bylo to právě české království, které mu sloužilo jako zdroj financí pro jeho nákladné cesty za pobavením. Pokaždé, když se Jan Lucemburský vracel do Čech, mělo to vždy stejný scénář, vybral co nejvíce peněz na daních a vrátil se zpět do zahraničí. Roku 1327 podle Petra Žitavského nastalo asi nejtěžší vymáhání.⁹⁰ Mohli bychom zde soudit, že Jan byl podle českého poddanstva v tomto ohledu marnotratný. Ovšem existuje i druhá

---

⁸⁴ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. *Dvory a rezidence*, 2008, s. 435.

⁸⁵ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 117.

⁸⁶ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. *Dvory a rezidence*, 2008, s. 436.

⁸⁷ OLIVOVÁ, V. *Lidé a hry*, 1979, s. 173.

⁸⁸ HEŘMANSKÝ, F. - MERTLÍK, R. - FIALA, Z. *Kronika Zbraslavská*, 1976, s. 628.

⁸⁹ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. *Dvory a rezidence*, 2008, s. 422.

⁹⁰ HEŘMANSKÝ, F. - MERTLÍK, R. - FIALA, Z. *Kronika Zbraslavská*, 1976, s. 359-360.

interpretační rovina, ve které je Janova marnotratnost popisována jako štědrost. Takto viděl Jana Lucemburského například kronikář Froissart.

„Život krále Jana byl dobrý v minulých letech, nyní však zvrácený je, neb trvá, nákazou zchvácen.“⁹¹ Jak můžeme vidět z úryvku, kronikář Petr se o králi nevyjadřuje v pozitivním slova smyslu. Kronikáři to není příjemné, ale uvádí podle něj skutečnost. Petr popisuje, jak král neplní své povinnosti a jen se baví. Hraje kostky, při hře se hněvá a nešetří sprostými slovy. Král se často potuloval noční Prahou jen s jedním sluhou. Bohoslužeb se Jan účastnil jen z povinnosti. Dále jen Petr uvádí: „*O mnohých jiných věcech se stydím psáti. Již není vzorem jak dříve život našeho krále. V tom důvod bych k mlčení měl mít, neříkat o tom nic, neb mohl bych kárán být za to, že jsem ho dříve chválil a nyní že hanou ho stíhám.*“⁹² Ve Zbraslavské kronice se Jan Lucemburský proměňuje od nekritického mladíka s pozitivními vlastnostmi a charakterem, který v roce 1310 započne vládu v Čechách, po krále, který je ve své zemi neoblíbený. I když Petr Žitavský v kronice Jana odsuzuje, jeho dobrodružnou povahu a obdiv k Janovi vyzdvihuje na několika stránkách. Sám Petr si byl samozřejmě vědom Janových kvalit, co se týká bojeschopnosti, a nemohl je tak ani upřít svému peru.⁹³

Jan Lucemburský se objevoval i v pramenech francouzských, anglických či německých. Básník Guillaume de Machaut byl velikým obdivovatelem Jana Lucemburského a právě on ho pokládal za skvělého a udatného panovníka - rytíře.⁹⁴

O rytířské lásce k Elišce Přemyslovně toho v Janově případě moc nevíme. Podle Petra Žitavského byl Jan zlákan svými rádci, aby se vydal proti své ženě. Obsadil hrad Loket, který patřil v té době Elišce. Královna se uchýlila do Mělníka, ovšem již bez svých dětí. Jan byl od mala vychováván k rytířskému způsobu života.⁹⁵

Jako příklad, který hovoří o Janově nesporné rytířskosti, můžeme uvést poslední chvíle jeho života. Jeho odvaha, udatnost a věrnost svému pánovi je spojena s bitvou u Kresčaku. Český král Jan Lucemburský zde bojoval po boku francouzského krále. V té době už deset let slepý Jan trval na přímé účasti v bitvě, tak ho jeho družina doprovodila doprostřed bitevního pole. Údajně se všech jeho dvanáct druhů svázalo uzdami dohromady, aby od sebe

---

⁹¹ HEŘMANSKÝ, F. - MERTLÍK, R. - FIALA, Z. *Kronika Zbraslavská*, 1976, s. 320.

⁹² Tamtéž, s. 320-321.

⁹³ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Panovnícký dvůr*, 2011, s. 278.

⁹⁴ ZÁGORA, Marek. *Jan Lucemburský ve vizuálních pramenech středověku*, In: MAJER, David (ed.), *Král který létal*. Ostrava: Ostravské muzeum, 2011, s. 75.

⁹⁵ HEŘMANSKÝ, F. - MERTLÍK, R. - FIALA, Z. *Kronika Zbraslavská*, 1976, s. 415.

nebyli odděleni. Během bitvy byli všichni pobiti. Kronikář Froissart uvádí, že všichni jezdci byli nalezeni kolem krále.⁹⁶

I Jan Lucemburský měl pečetě jako Přemysl Otakar II. Stejně jako přemyslovský panovník utvářely obraz jeho rytířské nebojácnosti a udatnosti. Vezmeme si příklad pátého typu pečeti, která patřila Janu Lucemburskému. V pečetním poli lze vidět jezdce, který je zobrazen heraldicky vlevo. Jezdec jede na koni a v ruce drží meč, na hlavě má posazenou kbelíkovou přilbu s klenotem, který představuje orlí křídlo. Rytíř je oblečen do drátěné košile a přes ni má přehozený varkoč. Kůň má na sobě bohatě řasenou čabraku.⁹⁷

Kromě pečetí, které symbolizují Janovu rytířskost, pak existují i zajímavá vyobrazení, kde je Jan zpodobněn coby udatný rytíř. Příkladně je zpodobněn na reliéfu, který pochází z roku 1317 z německé Mohuče. Je to nejstarší dochované vyobrazení českého krále. Na reliéfu je rytíř v plné zbroji skládající se z kroužkové košile kryjící i hlavu. Na hlavě má český panovník vsazenou korunu, u pasu pak rytířský meč. Výrazným doplňkem jsou pak ostruhy, jež byly symbolem středověkého rytířství.⁹⁸

Další literární vypočtení, kde je Jan vyobrazen jako rytíř, můžeme vidět i v Házmburském kodexu. Jedná se o perem kreslenou postavu českého krále, který je v plátovém brnění a v rukou drží meč.⁹⁹

Karel IV., syn Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny, neměl lehké dětství. Prošel výchovou typicky dvorskou. Jako malé dítě byl poslán na francouzský dvůr. Už jako malý chlapec tedy mohl přihlížet rytířským slavnostem. V letech 1337 se Karel IV. začal více projevovat v rytířských záležitostech, když jeho otec začal ztrácet zrak. Společně se účastnili celkem dvou křížových výprav, které směřovaly do Litvy a Prus. Karel IV. vedl podle kronikářů spořádanější život a distancoval se od prostopášného života, kterému holdoval především jeho otec. Ovšem Janovu rytířskost velkou měrou následoval. Josef Macek konstatuje, že si císař turnajů příliš mnoho necenil, avšak existují nepřehlédnutelné důkazy, které toto tvrzení vyvrací. Během Karlových korunovačních slavností v Praze v roce 1347

---

⁹⁶ JONES, R. W. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 147.

⁹⁷ BENEŠOVSKÁ, K. *Královský sňatek.*, 2010, s. 200.

⁹⁸ ZÁGORA, M. *Jan Lucemburský*, In: MAJER, David (ed.), *Král který létal*, 2011, s. 72.

⁹⁹ Tamtéž, s. 74.

byla pro hosty postavena na jednom pražském náměstí dřevěná budova určená pravděpodobně k rytířským hrám.¹⁰⁰

Přibližně do roku 1350 můžeme zaznamenat Karlovu největší rytířskou aktivitu v turnajích. Na počátku roku 1343 uspořádal o Masopustu (ve dnech 23. - 26. února) na Staroměstském náměstí velké turnajové hry. Na pražské veselí byla pozvána celá řada urozených pánů a žen z cizích zemí. Důležitým hostem byl uherský král Ludvík, na jehož počest se vlastně hry odehrávaly. Za tímto turnajovým tahem můžeme vidět taktiku, vše bylo uspořádáno za politickými účely. V letech 1347 je král spatřen v Basileji, kde se účastní zábav za přítomnosti žen. 25. února 1348 obdrží císař od papeže Klimenta VI. stížnost. Ta se k papeži dostala od německých pánů, protože Karel podle nich páchá zavrženíhodné činy pro císaře. Údajně nosí těsné a krátké šaty, nezachovává vážnost a především se účastní turnajů a rytířských radovánek.¹⁰¹

Ve vlastním životopise Karla IV. je uvedeno, jak král mění rádce u svého dvora a nahrazuje je domácími rody. V čele těchto rodů stojí mocný pán Jindřich z Lipé. Karel IV. pokládal jeden čas Jindřicha z Lipé jako svého nejvěrnějšího pána a podlehl jeho osobnosti. Za jeho účasti se měl údajně mladý král i dopustit smilstvu. Důležitou informací pro nás ale je, že Jindřich pro krále organizoval rytířské hry.¹⁰²

Jan Lucemburský byl, co se týká aktivního boje v turnaji, zdatnější účastník. V prvních letech vlády ale nezaostával za svým otcem ani Karel IV. Až po několika letech panování se přestal turnajů účastnit.

Rok 1348 byl pro našeho českého krále osudný. Zúčastnil se turnaje v Rothenburku. Panovník užil jiného jména, aby ho nikdo nepoznal. Bohužel pád z koně zapříčinil jeho prozrazení. Když se chtěl druhý den opět účastnit turnaje, pořadatelé turnaj zrušili. Od 50. let Karel IV. už kolbiště v roli bojovníka pravděpodobně nenavštívil. Při turnaji utrpěl těžká zranění, která měla dlouhodobé následky. Císař na nějaký čas dokonce ochrnul, což způsobilo poškození míchy. Smrtnému nebezpečí sice vyvázl, ale následkem byla deformace páteře a hlava nakloněná na levou stranu. S těmito zraněními se už ani klání nemohl účastnit. Druhým důvodem, proč aktivitu v turnajích přerušil, byla jeho vydobytá koruna římského

---

¹⁰⁰ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 118-119.

¹⁰¹ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. *Dvory a rezidence*, 2008, s. 438.

¹⁰² KAREL IV. *Vlastní životopis*, 1978, s. 29.

krále a císaře a samotné napomenutí papeže Klimenta VI., který ho upozornil, aby se choval přiměřeně ke svému postavení.¹⁰³

Karel byl ve druhé půlce své vlády velice dobrým taktikem. Například využil turnaj k tomu, aby mohl tajně shromáždit vojsko, které potřeboval k boji. Dokládá nám to jeho vlastní životopis: „*Svolal jsem mnoho šlechticů k turnaji dvou rytířů z území Neumarku nad Adiží pod záminkou, abych je mohl chránit v souboji, kdyby jejich přátelé způsobili nějaký rozbroj; tak nikdo neměl zvědět, proč sbírám vojsko, abych totiž tajně mohl přitáhnout k městu Feltre.*“¹⁰⁴

První dva panovníky spolu spojuje jejich poslední den života. Oba zemřeli udatně na bitevním poli, což jejich ideál rytíře jen podtrhuje. Karel IV. sice nezemřel na bitevním poli, avšak jeho láska k turnajům a účast v bitvách jeho rytířského ducha jen dotvářejí.

3.2 Obřad pasování

Mezi tradiční panovnická práva a povinnosti patřilo pasování rytířů. Ostatně i sami panovníci procházeli takovýmto obřadem, kde přijímali rytířský pás. Tyto obřady, které zasvěcovaly a přijímaly mladé bojovníky do řad rytířských, byly dávným rituálem dob předešlých. V období mezi devátým a jedenáctým stoletím se v Německu v tzv. Männerbünde, „*mužských společnostech*,“ konaly rituály přijímání mezi muže hodné nosit zbraň. Tyto zkoušky byly mnohem krutější než v pozdějším středověku. Spočívaly ve schopnosti snášet bolest a docházelo při nich k prověrkám obratnosti.¹⁰⁵ V knize Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku se za počátek rytířského pasování považuje rok 1184, kdy byli na dvorském sjezdu v Mohuči pasování dva synové císaře Fridricha I.¹⁰⁶ V českém prostředí je nejstarší záznam o pasování obsažen v Kosmově kronice k roku 1061, kdy byl mečem opásán syn knížete Břetislava Jaromír.¹⁰⁷

Původní podstata pasování spočívala ve vyzbrojování chlapců v době jejich puberty.¹⁰⁸ Základní princip v přijímání mezi bojovníky kmene a mezi rytíře byl stejný. Součástí slavnostního obřadu je přiznání jistých práv a povinností bojovníkovi, ale hlavně mladý rytíř obdrží zbraň.

¹⁰³ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. *Dvory a rezidence*, 2008, s. 438.

¹⁰⁴ KAREL IV. *Vlastní životopis*, 1978, s. 85.

¹⁰⁵ LE GOFF, J. *Středověký člověk*, 2003², s. 70.

¹⁰⁶ NODL, Martin – ŠMAHEL, František (eds.). *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*. Praha: Argo, 2014, s. 273.

¹⁰⁷ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. *Královský dvůr Václava II.*, 2011, s. 172.

¹⁰⁸ OLIVOVÁ, V. *Lidé a hry*, 1979, s. 174.

Udělování rytířského titulu bylo zpravidla privilegium panovníka. Pasovat na rytíře mohli také ušlechtilí rytíři. V knize Tovačovského se uvádí, že rytířský pás nemohou udělovat žádní jiní lidé než král samotný a rytířská hodnost může být darována z rukou krále pánům, vladykům i panošům, tedy právě všem šlechtickým vrstvám.¹⁰⁹ Celý rituál pasování byl pokládán za slavnostní záležitost doprovázenou středověkými oslavami, často se stávalo, že mladí adepti byli pasováni těsně před nastávající bitvou. Cílem bylo osvědčit svou rytířskou čest a především bojeschopnost vojska. Takto byl například pasován Jan Lucemburský před bitvou u Mühldorfu roku 1322. Podobně byl pasován i český král a římský císař Karel IV.¹¹⁰

Z českého ani z moravského území se bohužel nedochoval žádný podrobný záznam tohoto rytířského ceremonálu. Naproti tomu záznamů z kronik o konání slavnostního pasování máme mnoho a víme, že meč byl pokládán na rytíře vždy z rukou panovníka.¹¹¹ Například v bitvě u Kressenbrunnu v roce 1260 král Přemysl Otakar II. pasoval některé bojovníky na rytíře.¹¹² Dále Petr Žitavský ve své kronice uvádí, že při pokládání základního kamene kláštera na Zbraslavi přímo pasoval král Václav II. asi 240 pánů a šlechticů z českého království, ale také z jiných zemí.¹¹³ V letech 1292 král Václav II. podnikl tažení s velkým vojskem proti Vladislavu Lokýtkovi. Mladý Přemyslovec zde byl pasován svým bratrancem Otou V. Dlouhým, který se ve vojsku také nacházel. V pojednání Libora Jana vidíme část úryvku ze zbraslavské kroniky, která pojednává přímo o Václavovi II. a jeho pasování: „*Král tu rozdává dary. Kdo rytířem novým se stane, pole si vykupuje. Mávají kopími všichni a hostina velká se chystá. Kopí se chvějí a velké hostiny připravují.*“ Z těchto veršů je dokonce patrná přítomnost turnaje na oslavu Václavova pasování. Zajímavou informací je i vykupování polí pro rytířské hry.¹¹⁴ V letech 1293 též Václav II. pasuje několik nových rytířů, aby mu pomohli dobýt hrad. Vypovídají o tom věty ze zbraslavské kroniky: „*Před Sirazem mnoho rytířův učinichu, Sirazě jako jhrajúce dobychu.*“¹¹⁵

Mohli bychom říci, že pasování bylo závislé na panovníkovi jak z hlediska teoretického, tak i praktického. Toto panovníkovo právo povýšit určité osoby do stavu rytířského mohlo být také důležitým nástrojem politického vlivu. Touto výsadou si mohl

¹⁰⁹ MACEK, J. *Jagellonský věk*, 2001², s. 380.

¹¹⁰ HOŠŤÁLEK, S. *Knihy o rytířích*, 2002, s. 35.

¹¹¹ IWAŃCZAK, W. *Po stopách*, 2001, s. 52.

¹¹² NODL, M. – ŠMAHEL, F. *Slavnosti, ceremonie a rituály*, 2014, s. 274.

¹¹³ HEŘMANSKÝ, F. - MERTLÍK, R. - FIALA, Z. *Kronika Zbraslavská*, 1976, s. 415.

¹¹⁴ JAN, L. *Počátky turnajů*, 2005, s. 9-10.

¹¹⁵ HEŘMANSKÝ, F. - MERTLÍK, R. - FIALA, Z. *Kronika Zbraslavská*, 1976, s. 117.

panovník zajistit stoupence trůnu a blíže si upoutat některé osoby.¹¹⁶ Sám Mistr Jan Hus uvádí, že „*král tvoří rytíře*.“ Z jeho slov je patrné, že rytířský kult pasování za husitství nezanikl. Jako příklad můžeme uvést i pasování nejznámějšího husitského bojovníka Jana Žižky z Trocnova, který byl pasován po prvním vítězství nad vojskem krále Zikmunda.¹¹⁷

Z pramenů nám doložených víme, že roku 1497 v Pardubicích pasoval král Vladislav Jagellonský na rytíře dva syny Viléma z Perštejna - Jana a Vojtěcha. Tito dva bratři dostali meč a pás při obřadu v Stoličném Bělehradě roku 1508. Král Vladislav Jagellonský opět roku 1509 pasoval některé nové rytíře. Existují zmínky, že pasování proběhlo i v letech 1515, 1519 a 1521.¹¹⁸

Samotný ceremoniál samozřejmě neprobíhal ve všech zemích stejně, lišil se i podle doby. Různý byl obřad svěcení meče, zasvěcování bojovníků i samotný ceremoniál pasování. Nejvíce byl tento zvyk rozvinutý ve Francii, která byla kolébkou rytířské kultury. Méně tomu bylo v Německu, kdy ještě ve 12. století byl při mši meč jen posvěcen a poté jím byl rytíř opásán.¹¹⁹ Ve Francii probíhalo slavnostní pasování a příprava na něj v několika krocích. Večer před pasováním podstoupil každý budoucí rytíř očistnou lázeň a obdržel nový oděv. Po mši byl mladý adept oblečen do rytířského brnění (*adoubé*). S oblékáním zbroje pomáhali už dříve pasování rytíři. Jeden připevnil pravou ostruhu, druhý zase levou. Další mu poté oblékl brnění a nasadil helmici. Pak mohl být opásán mečem. Vrcholem samotného obřadu bylo pasování (*la colée*). V knize Věry Olivové se uvádí, že rytíř, který přijímal mladého člena do rytířského řádu, ho uhodil plochou dlaní do krku nebo do šíje a s úderem vyslovil slavnostní formuli. Mladý rytíř složil přísahu, že bude používat svůj meč k obraně pána a na obranu slabých a utlačovaných. Rytíř, který celý ceremoniál řídil, pak nově pasovaného rytíře přijal do privilegovaného mužského svazu objetím či polibkem.¹²⁰ Při některých ceremoniálech bylo zvykem i podání ruky.¹²¹ Příkladně Gottfried z Anjou byl roku 1127 pasován u příležitosti jeho zasnoubení s dcerou anglického krále Jindřicha I. Ráno Gottfried podstoupil koupel a byl oblečen do drahých šatů protkaných zlatem. Poté byl představen

---

¹¹⁶ IWAŃCZAK, W. *Po stopách*, 2001, s. 52.

¹¹⁷ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 120.

¹¹⁸ MACEK, J. *Jagellonský věk*, 2001², s. 380.

¹¹⁹ HOŠŤÁLEK, S. *Knihy o rytířích*, 2002, s. 34.

¹²⁰ OLIVOVÁ, V. *Lidé a hry*, 1979, s. 178.

¹²¹ NODL, M. a F. ŠMAHEL. *Slavnosti, ceremonie a rituály*, 2014, s. 273.

shromážděné společnosti, před kterou obdržel koně a zbroj, nakonec následovaly rytířské hry.¹²²

Věková hranice přijímání mezi rytířstvo byla postupem času ustálena na jednadvaceti letech. Termín obřadu se většinou stanovoval na svatodušní svátky a byly při nich pasovány desítky, někdy i stovky rytířů najednou. Zvláště slavnostní byl obřad, ve kterém byl mezi přijímanými knížecí či královský syn. Mladí muži, kteří byli přijímáni společně, byli spojeni sociální vazbou na celý život.¹²³

Obřad pasování obnášel výhody, kterými byl například společenský vzestup. Kromě výsady pasování na rytíře mohl panovník také povyšovat do šlechtického stavu. Obě tato práva byla dobrými politickými nástroji.¹²⁴ Karel IV. byl vládce, který zcela účelně využíval možnosti udělování rytířské hodnosti a povyšování do šlechtického stavu jako prostředek politického působení. Z některých pasovaných rytířů činil své královské rádce. Panovník měl ještě větší privilegia a pravomoci. Mohl poddané povyšovat a odměňovat, ale stejně tak je směl trestat. Jeho postavení mu dovolovalo bojovat proti vzbouřencům, lupičům, zločincům a proti skupině, která se nazývala loupeživí rytíři.

Postupem let si rytíři začali připomínat výročí svého slavnostního pasování. Oslavy, které provázely předávání zbraní, nejprve dlouhá léta oznamovaly začlenění královského nebo knížecího dědice do vlády. Teprve pak se začaly používat i k uvádění rytířů do jejich řádu.¹²⁵ Čím více se doba rytířství vyvíjela, tím bylo i těžší obdržet právo připnout rytířský opasek (*cingulum militare*) a ostruhy. Především tací, kteří dosud neměli mezi svými předky žádného rytíře, neměli šanci být pasováni i přesto, že rytířské důstojenství nikdy nebylo prohlášeno za dědičné. Povinnosti rytíře se také stávaly časem obtížnější. Z finančního hlediska bylo stát se rytířem velice náročné, tedy pokud kandidát nevyužil příležitosti pasování třeba v předvečer bitvy nebo návštěvy nějakého vládce, kdy se přikročilo k hromadnému pasování, které obnášelo koupel, odění i hostinu.¹²⁶

V knize od Jacquese Le Goffa je uvedeno, že v období mezi 11. a 13. stoletím neaktivnější složkou drobné evropské šlechty, především francouzské a podle jejího vzoru pak i šlechty anglo-normanské, německé, španělské a italské, byli *iuvenes*. *Iuvenes*, čerstvě

---

¹²² DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Přemyslovský dvůr*, 2014, s. 77.

¹²³ HOŠŤÁLEK, S. *Knihy o rytířích*, 2002, s. 33.

¹²⁴ IWAŃCZAK, W. *Po stopách*, 2001, s. 53.

¹²⁵ DUBY, Georges. *Tři řády, aneb, Představy feudalismu*. Praha: Argo, 2008, s. 314.

¹²⁶ LE GOFF, J. *Středověký člověk*, 2003², s. 94.

pasování rytíři, byli při obřadu obléknuti do rytířského šatu, dostali zbraně, opustili své domovy a známé prostředí, aby se ve více či méně početných houfech vydali na toulky.¹²⁷

Při pasování mohli vidět budoucí rytíři v panovnicích, kteří je pasovali, svůj vzor hodný následování. Tady je role panovníka tedy nanejvýš důležitá. Panovník je zde stavěn do role nejvyššího rytíře.

---

¹²⁷ LE GOFF, J. *Středověký člověk*, 2003², s. 94.

4. Rytířský turnaj ve středověkých Čechách

Turnaje, jejich organizace, průběh i sociální a mocenský význam se těší dlouhodobému zájmu historiků i laické veřejnosti. A to navzdory skutečnosti, že dochované prameny ani zdaleka nepodávají takové množství informací, jaké bychom si přáli. Při studiu fenoménu rytířských turnajů jsme tak nuceni vycházet z více typů pramenů, přičemž interpretace každého z nich přináší jiná úskalí. Odsudky pořádání turnajů z per duchovních ovlivnilo oficiální stanovisko papežského stolce, kronikářské zprávy ovlivnila osobnost jejich tvůrce i ohled na předpokládané publikum a výraznou stylizaci, možná bychom mohli říci až heroizaci spojenou s oslavou rytířské dvorské kultury, zmíněným podléhaly literární památky.

Podle Jeana Floriho bychom mohli turnaje rozdělit do tří základních skupin, které rozlišuje podle charakteristiky a účelnosti. V první řadě je turnaj dobrou příležitostí, kde se mohli rytíři připravovat a trénovat na skutečný boj nebo válku. Dnes někteří autoři spíše soudí, že turnaj i reálný vojenský střet spojovaly jen některé dovednosti. Schopnost ovládat koně, schopnost ovládat zbraň v jeho cvalu, fyzická zdatnost. Přímá úměra mezi turnajem a skutečným bojem neexistuje, byť se nás někteří šlechtičtí kronikáři snažili přesvědčit o opaku. V jejich podání byla bitva vlastně úžasným rytířským turnajem.

Zadruhé byla podle Floriho důležitá herní aktivita, ve které šlo spíše o sportovní zápolení. Jako je tomu dnes ve všech sportovních aktivitách, záměrem bylo zvítězit pro odměnu a věhlas, nikoliv pro zabití protivníka. Přirovnání turnajů ke sportu se sice objevuje, ale opět se od něj upouští. Můžeme říci, že turnaj byl místem, kde mohl bojovník předvést osvojené dovednosti a poměřit je se soupeři.

Poslední je charakter slavnosti. Středověký člověk si toužil odpočinout od každodenní práce a pobavit se. Turnaje se staly velmi oblíbenou aktivitou, kterou nadšení diváci vyhledávali.¹²⁸

4.1 Počátky turnajů

Předobraz turnaje vyskakuje na povrch už v antických dobách. Jednotky římského jezdeckva uskutečňovaly takzvaná „*hippika gymnasia*“ (doslova koňská cvičení) neboli „*militari ludi*“ (doslova vojenské hry). V průběhu těchto cvičení činily různé triky, manévry

---

¹²⁸ FLORI, J. *Rytíři a rytířství*, 2008, s. 111.

a figury, které pak využily na bojištích. V těchto starověkých hrách se objevovalo cosi z divadla. V antických hrách bojovníkům příliš nešlo o vítězství, proto v těchto hrách chyběla soutěživost, která byla ve středověku hojná.¹²⁹ Podle Jeana Floriho se nejvzdálenější stopy někdy hledají v Nithardově vyprávění o předstírané bitvě, která se odehrála v roce 842 u příležitosti spojenectví Karla Holého a Ludvíka Němce. Oba králové zde byli přítomni, když se bojovníci z obou táborů ve stejném počtu vyřítili proti sobě, jako by se chtěli bít muž proti muži, a poté předstírali útek. Tento boj by se dal odborně definovat odpovídajícím názvem buhurt (viz turnajová terminologie). Pravděpodobně šlo o cvičení, které ale neobsahovalo ještě nic z toho, co se dá nazvat turnaj.¹³⁰

Díky tomu, že se metody boje na koni stále vyvíjely a zdokonalovaly, docházelo k vyhranění specifického rytířského stylu zápasu. Ten se upevnil na poli turnajů nejvíce ve Francii. V severní Francii se jejich móda rozšířila natolik, že církve došla k závěru zakázat tyto simulované bitvy, protože zde bylo páčáno příliš mnoho světského násilí. Roku 1150 tedy církve učinila přítrž těmto radovánkám, ovšem ne na dlouho.¹³¹ Podoba zápasu, která dala „*turnaji*“ jméno, však nebyla pouze hrou. Šlo zde o skutečný boj, ve kterém fungovala určitá pravidla, ve svých počátcích se ale od reálné bitvy příliš nelišil. Umožnil tak nejen bojovou přípravu, ve které se napodoboval reálný boj, ale také se jím vyřizovaly osobní spory bez porušování mírových pravidel. Teprve v dalším průběhu vývoje turnajového klání docházelo k posilování bezpečnosti frekventantů turnajů za pomoci rozhodčích a především nasazením tupých zbraní, které omezovaly počet zraněných a někdy i mrtvých.¹³² Opravdová válečná tažení a turnaje se mezi sebou rozlišovaly i v jiných okolnostech než v průběhu samostatného střetnutí. V bitvách neexistovala pravidla, cílem útočníků bylo poškodit protivníka všemi možnými nástroji. Dobývali hrady a města, vypalovali vesnice a na život jedince se nebral ohled. Turnajové zápolení mělo jasně stanovený svůj čas a místo. Aktéři neusilovali o definitivní porážku a smrt protivníka, nýbrž chtěli zvítězit ve sportovním utkání.¹³³ Domníváme se, že původ turnaje přišel ze samotné Francie. Vynálezcem měl být údajný Geoffroy de Preeuilly. Někteří historikové (V. Barker, M. Barber) s tímto tvrzením nesouhlasí. První doložená oběť turnaje je doložena k roku 1095 ve Flandrech. Tehdy se měly

---

¹²⁹ JONES, R. W. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 86.

¹³⁰ FLORI, J. *Rytíři a rytířství*, 2008, s. 112.

¹³¹ DUBY, G. *Tři řády*, 2008, s. 67.

¹³² DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Panovnický dvůr*, 2011, s. 209 - 211.

¹³³ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Přemyslovský dvůr*, 2014, s. 400.

turnaje šířit z Flander a severní Francie do dalších regionů.¹³⁴ Podle Lamberta z Ardres byl tím, kdo stanovil pravidla turnajů, jistý hrabě Raoul z Guines, který žil ještě před Preeuillym. Hrabě z Guines turnaje hojně navštěvoval a při jednom byl také zabit.¹³⁵ Ale ať už byl Preeuilly (†1066) zakladatelem či ne, je jisté, že metoda napřáženého kopí, která se v turnaji praktikovala, se objevuje ve stejné době - jeho době.¹³⁶ V německých zemích zaznamenal první turnaje kronikář Otta z Freisinku z roku 1127. V tomto roce se ve Würzburku konaly hry, které jsou nyní nazývány turnaje. K většímu rozšíření turnajů mělo dojít v Německu až ve druhé polovině 12. století. Věra Olivová totiž dokládá, že při křížáckém tažení roku 1146 se Francouzi Němcům ještě posmívali pro jejich neznalost rytířského boje a hlavně proto, že byli stále nešikovní v jízdě na koni. Z Německa se turnaje ve 12. století rozšířily dále do Itálie.¹³⁷ Naproti tomu Joachim Bumke ve své práci uvádí, že onen posměch nesměřoval proti neznalosti rytířského boje, ale proti menším zkušenostem s francouzským způsobem vedení turnajů v souboji dřevcem.¹³⁸

4.2 Vývoj turnaje v Čechách a na Moravě

Jak jsme mohli vidět výše, turnaj se ve Francii nebo v německých zemích vyvíjí o něco dříve a do českých zemí přichází s určitým zpožděním. Vždy zůstal spíše na vnějším okraji než v centru evropské rytířské zábavy a prolínal se s vlivy německé kultury.¹³⁹ První zmínka o tradici bojových her v Čechách pochází z První staroslověnské legendy. Autor zde hovoří o hře na koních, které se měl svatý Václav a jeho družina účastnit při návštěvě jeho bratra Boleslava ve (Staré) Boleslavi „*On tedy neodřekl bratru, ale vsedl na kůň a zahájil hru se svou družinou na hradě Boleslavově.*“¹⁴⁰ Je očividné, že se zde nehovoří přímo o turnaji, ale snad si za touto poznámkou můžeme představit určitou formu burdování (viz turnajová terminologie).¹⁴¹

Podle Dalimila a jeho nejstarší česky psané veršované kroniky přinesl turnaj do Čech tzv. Ojír z Friedberga. Ojír byl poddaným na dvoře Václava I. (1230-1253), čtvrtého českého

---

¹³⁴ BUMKE, Joachim. *Höfische Kultur: Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter*. 7. Aufl. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1994, s. 342.

¹³⁵ VERDON, Jean. *Volný čas ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 141.

¹³⁶ FLORI, J. *Rytíři a rytířství*, 2008, s. 113.

¹³⁷ OLIVOVÁ, V. *Lidé a hry*, 1979, s. 178-179.

¹³⁸ BUMKE, J. *Höfische Kultur*, 1994, s. 346.

¹³⁹ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 125.

¹⁴⁰ KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech - První staroslověnská legenda o sv. Václavu*. Praha: Vyšehrad, 1969, s. 68.

¹⁴¹ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Panovnický dvůr*, 2011, s. 214.

krále z rodu Přemyslovců. „*Ojier klánie do Čech přinese, tiem chudobu v zemi vnesi.*“¹⁴² Dalimil popisuje příchod Ojře do Čech. Je zde vidět, že se Dalimil staví negativně k jakýmkoli novotám. Mohli bychom tedy konstatovat, že turnaj jako takový se uchycoval v Čechách již počátkem 13. století na dvoře Přemyslovců.

V dnešní době máme již doložené prameny (spíše střípky zpráv) třeba ze šlechtických korespondencí, které nám prozrazují účast českých rytířů na turnajích v okolí Čech ještě před příchodem Ojře z Friedberga. Ulrich von Lichtenstein, štyrský rytíř, který cestoval v roce 1227 na jižní Moravu, se zúčastnil turnaje v Krumlově.¹⁴³ Někdy před rokem 1240 Ulrich von Lichtenstein dokonce zápasil na turnaji s českými rytíři Dětrichem Šenkem z Dobré a Slavatou z Falkenstejna v Novém Městě.¹⁴⁴

Z kronik máme mnoho záznamů, které nás informují o rozvoji turnajnictví v českém prostředí. V knize Henrykovské se píše o šlechtici, knížeti Boleslavu II. Rogatku, který pořádá pro své hosty různé mužské zábavy a především turnaje. O jednom turnaji, který svolal v Lemberku, víme z roku 1243.¹⁴⁵ Ve 2. polovině 13. století je doložen záznam o turnajích v Čechách v německém epickém veršovaném románu Engelhard, jehož autorem je Konrád z Würzburgu. Z románu se dozvídáme o dobrodružství hlavního hrdiny, který míří za turnaji k nám do Čech.¹⁴⁶ Dalším pramenem je Lávská formulářová sbírka, vznikla za panování Přemysla Otakara II. V jejím obsahu je i zmínka o rytířích z českých zemí, kteří se účastnili turnajových klání v letech 1262-1264. Jistý pan Kadolt z Wehingu si dopisuje s rakouskými pány. Předmětem korespondence jsou samozřejmě turnaje, které se mají v Rakousku odehrávat a kam byl i pan Kadolt posláze pozván. Z těchto korespondencí vidíme, že kolem 60. let 13. století byl turnaj rozšířený v rakouských zemích a účastnili se ho i moravští pánové.¹⁴⁷

Za vlády Přemysla Otakara II. pak dochází k většímu rozmachu turnajů u nás a na Moravě. „*V turnajích, rytířských hrách se začala rozrůstat tehdy sláva národa toho a tehdy se začali také všichni navzájem ctít.*“¹⁴⁸ Petr Žitavský uvádí, jak dochází ke sblížení turnaje s českým prostředím. Především za doby panování Přemysla Otakara II. slýcháme

¹⁴² Dalimilova kronika, 2011, s. 127.

¹⁴³ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 114.

¹⁴⁴ NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I/III*. Praha, 1928, s. 992.

¹⁴⁵ JAN, L. *Počátky turnajů*, 2005, s. 8.

¹⁴⁶ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Přemyslovský dvůr*, 2014, s. 419.

¹⁴⁷ JAN, L. *Počátky turnajů*, 2005, s. 7.

¹⁴⁸ HEŘMANSKÝ, F. *Kronika Zbraslavská*, 1952, s. 28.

o jejich vzkvétání: „*A rozkázal synům svých pánů cvičiti se v začátcích služby rytířské.*“¹⁴⁹ Zbraslavská kronika nám vypovídá o cvičení se synů šlechticů (pánů) v rytíře. Z úryvku je jasné vidět, že tím, kdo turnaje podporoval, byl samotný Přemysl Otakar II. V letech 1264 pořádal Přemysl Otakar II. turnaj v okolí uherského města Prešpurku, dnešní Bratislavy. Turnaj byl uspořádán u příležitosti svatebních oslav Přemyslovy neteře Kunhuty Braniborské a syna Bély mladšího. Po svatebním obřadu došlo údajně také k pasování rytířů, o tom ale v jiné kapitole.¹⁵⁰ V dalším období za vlády Václava II. byl turnaj už pravděpodobně běžnou součástí české středověké společnosti. Dalimil zachycuje konání rytíře pana Jana z Michalovic: „*Tehdy pan Jan z Michalovic kole po Rýnu do Paříže jede, tu ctně právě kláv, tůž cestů do Čech přijede.*“¹⁵¹ Pan z Michalovic se utkal na turnaji v Paříži, kde vítězí a poté se jako hrdina vrací domů. O tomto šlechtici vznikla i báseň, která podrobně popisuje turnaj, kde se Jan utkává s pánem z Francie a vítězí.¹⁵² U příležitosti korunovace Václava II. v letech 1297 byl pořádán turnaj. „*Se štíty na plecích páni se srážejí v rytířském klání... lámou se kopí už v letu: dej bedlivý pozor, kdo je tu.*“¹⁵³ Libor Jan se nad tímto překladem textu pozastavuje a vytváří trochu bližší a reálnější překlad. Rytíři nebojovali se štíty na zádech a kopí se nelámala už při letu, nýbrž při srážce rytířů. Výstižnější by tedy podle něj byl překlad: „*Zde se baroni se štíty na ramích srážejí.. praskají kopí při srážce, bud' sám sobě dobrý strážce.*“ Klání bylo v té době obvyklým druhem boje a znamenalo srážku dvou rytířů mezi šraňkami.¹⁵⁴ Pravděpodobně poslední turnaj, který konal Václav II., byl uspořádán v roce 1303 v Žitavě pro braniborská markrabata a pány. Ti přijížděli do Prahy na korunovaci Alžběty Rejčky. V době vlády Václava II. představovaly rytířské souboje už běžnou součást královských svateb a korunovací.¹⁵⁵ Prameny nám dosud mlčí o přímé účasti těchto vládnoucích panovníků v turnajích. Byli tedy alespoň jejich nejvýše postavenými organizátory a sponzory.

Velice prosluněným obdobím pro turnaje bylo období panování Jana Lucemburského. Turnaje prožívaly dobu konjunktury. Jana Fantysová v kapitole Lucemburkové a turnaje konstatuje, že výrok, kde do období jeho vlády spadá vrchol středověkého turnaje v Čechách, je přehnaný. Jeho účast na turnajích byla sice hojná,

---

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 29.

¹⁵⁰ JAN, L. *Počátky turnajů*, 2005, s. 3.

¹⁵¹ Dalimilova kronika, 2011, s. 140.

¹⁵² VON FREIBERG, H. *Rytířská jízda*, 2005, s. 45.

¹⁵³ HEŘMANSKÝ, F. *Kronika Zbraslavská*, 1952, s. 114.

¹⁵⁴ JAN, L. *Počátky turnajů*, 2005, s. 1.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 13.

ale v Čechách uspořádal jen tři turnaje, z nichž jistý je pouze jeden.¹⁵⁶ Od Petra Žitavského máme záznam o oslavách svatby Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského ve Špýru. Císař Jindřich VII. Lucemburský vystrojil svému prvorozenému synu Janovi ve Špýru slavný sňatek v září 1310. Účastnil se toho i opat Petr, který nám podává celkem zajímavou zprávu z těchto radovánek. „*Slavnosti podivuhodné jsem potom ve Špýru spatřil: byla tam nádhera všechna a s ní i rozkoš a radost, mimoto rytířské hry se družily k veselí tomu. Jazyk to vyličít nezná a neumí podat ni výklad královské slavnosti té, neb neumím takové věci.*“¹⁵⁷ Petr nám chce naznačit, že nemůže podávat konkrétnější výklad, neboť mu to není dovoleno jakožto mnichu. „*O slavnostech tak velkých a o čestných králových činech velice mnoho bych napsal, leč brání mi to, že jsem mnichem.*“¹⁵⁸ Ovšem přeci jen nás v kronice nechá nahlédnout hlouběji při oslavách sňatku Jana s Eliškou. Popisuje svatbu jako velkolepou oslavu. Čeští bojovníci jsou zde vyliční jako udatní muži, se kterými se ostatní bojí utkat. Jana Fantysová napsala, že od 13. století turnaj tradičně provází události nejvyššího politického významu, při nichž je právem a povinností panovníka dopřát svým vazalům a poddaným slavnostní zážitek a podívanou. Šlo zřejmě o natolik běžnou věc, že se kronikář někdy (jako v případě svatby dcery Jana Lucemburského Anny s Otou Habsburským roku 1335) opomene o turnaji výslovně zmínit.¹⁵⁹

Bez turnajů se již v této době významné události císařova dvora neobešly. Roku 1361 se konaly rytířské zápasy v Norimberku na oslavu křtin Karlova syna Václava.¹⁶⁰ Karel IV. patrně v pozdějším věku turnajům velice rád přihlížel, například v Lübecku roku 1376. V zimě 1377 navštívili Karel IV. i jeho syn Václav v Bruselu nevlastního bratra a strýce Václava, který na jejich počest uspořádal rytířské turnaje. Karel IV. se ho neúčastnil. Zda soutěžil i Václav, také jistě nevíme. Podle všeho však nebyl co do účasti na turnajích o nic méně dravý než jeho otec a děd. Rytířské hry s jistotou pořádali a účastnili se jich i Václavovi mladší bratři.¹⁶¹

O turnajích z dob husitských válek nemáme příliš mnoho informací. Mistr Jan Hus se zmínil o turnajích, kde popisoval, že se konají pro panny a paní, před nimiž se rytíři předvádějí.¹⁶² Během této války na turnaj nebylo času ani místa. Další klání, o kterém se lze

---

¹⁵⁶ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. *Dvory a rezidence*, 2008, s. 425.

¹⁵⁷ HEŘMANSKÝ, F. *Kronika Zbraslavská*, 1952, s. 193.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 204.

¹⁵⁹ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. *Dvory a rezidence*, 2008, s. 424.

¹⁶⁰ HEŘMANSKÝ, F. *Kronika Zbraslavská*, 1976, s. 397.

¹⁶¹ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. *Dvory a rezidence*, 2008, s. 440.

¹⁶² DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. *Královský dvůr Václava II.*, 2011, s. 173.

dočíst, se odehrálo až po roce 1420. V roce 1436, kdy byla už Praha opět volně otevřena císaři Zikmundovi, se turnaj konal na Karlově mostě, což byla v té době výjimka, protože souboje se obvykle konaly na staroměstském rynku. Bohužel z tohoto turnaje nemáme žádný pramen, který by nám podal bližší informaci o tom, jak se na Karlově mostě zápolilo, nedovedu si představit už jen kvůli prostorům, jak takové souboje mohly probíhat. K příležitosti korunovace Albrechta II. (1438-1439) se v Praze nejspíš žádný turnaj neodehrál nebo o něm není nikde v dobových pramenech ani zmínka. Ovšem tento panovník turnajům holdoval a ve Vratislavi byl údajně poraněn na noze při jednom ze soubojů. Existují zmínky o jiných českých rytířích a pánech, kteří navštěvovali turnaje po celé Evropě nebo je pořádali na svém panství. Víme, že roku 1447 navštívil český rytíř turnaj v Polsku, ve kterém byl zabit jeho služebník. V tom samém roce žádá jeden z českých pánů, který je členem rodiny Rožmberků, zda by mohl uspořádat turnaj. Tento rytíř však nemá žádné pevné brnění, ve kterém by mohl zápasit, tak si je musí vypůjčit od sousedů.¹⁶³ K pravému znovuoživení rytířských her dochází až kolem poloviny 15. století, kdy nastupuje na český trůn Ladislav Habsburský (1453-1457). Jako příklad můžeme použít Jindřicha z Rožmberka, který sloužil jako panoš na dvoře bavorského vévody Jindřicha. Na jeho dvoře se turnajů sám účastnil a úplně se do nich zamiloval: „*Chci být dobrý rytíř, budu bojovat na turnajích, i kdybych měl přitom ztratit svůj život!*“¹⁶⁴

Král Ladislav Pohrobek podporoval rytířské hry a jejich znovuoživení. Hned při jeho první návštěvě v království v roce 1453 byl pro Ladislava v Jihlavě uspořádán turnaj. Když poté žil v Čechách, zorganizoval turnaj o masopustu roku 1454 v Praze. Další turnaj uspořádal v létě na Staroměstském náměstí při skládání poklon saských vévodů zmiňovanému českému králi. Poslední turnaj uspořádal na podzim při příležitosti návštěvy známého přívržence turnajů Viléma Saského. Turnaje se měly konat i při oslavách sňatku mladého Ladislava s jeho francouzskou snoubenkou. Bohužel než dorazila, mladý Habsburk nečekaně zemřel.¹⁶⁵

Po smrti Ladislava Pohrobka byl jako jeho nástupce zvolen českými stavy za krále Jiří z Poděbrad. Za doby vlády krále Jiřího z Poděbrad nemáme mnoho dobových pramenů o konání her. Pravděpodobně se Jiří spíše staral o vzkvétání českých zemí a také je o něm známo, že byl lepším správcem majetku než rytířem. Turnaje proto pořádal v podstatě

---

¹⁶³ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 121.

¹⁶⁴ URBÁNEK, Rudolf. *České dějiny III. část. I, Věk poděbradský*. Praha: Jan Laichter, 1915, s. 743.

¹⁶⁵ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 122.

jen z povinnosti kvůli české šlechtě a považoval je pouze za vnější atribut své královské moci. Přece jen víme z písemných zpráv o uspořádání turnaje v Praze při příležitosti korunovace své ženy Johany.¹⁶⁶ V tomto období tradice turnajů v Čechách opět trochu upadá. Záměrně uvádím slova „v Čechách,“ protože Jiří z Poděbrad delegoval ve své době královské poselstvo po krajích a zemích Evropy, které bylo vysláno za diplomatickými účely. V tomto poselstvu byla velice důležitá postava šlechtice Václava Šaška z Bírkova, který zachytil jeho dění ve svém deníku. Deník se tak stal cestopisem a vylíčil nám podrobný obraz tradičních zvyků daného kraje a hlavně také turnajové tradice navštívených zemí. První turnaj se konal v německém Ansbachu, kde se ho účastnil za českou stranu jistý pan Jan Žehrovský, dále se pak ještě v Německu účastnil turnaje v Kolíně nad Rýnem. V některých městech se ovšem výprava setkala i s odmítnutím. V deníku vidíme úkaz, že pokud chtěl pán na cestách konat turnaj, vyvěsil prapor na znamení, že chce konat rytířské hry na dvoře druhého pána, a tím dal najevo všem v okolí blízkém i vzdáleném, že chce uspořádat turnaj. Další turnaj se odehrál v Bruselu, účastníci se utkávají s přehradou mezi zápasníky, ale dřevce mají velmi tenké. Dříve, než odjedou z kolbiště, se spočítá, kolik každý zlámal dřevců. Ten rytíř, který zláme největší počet dřevců, vítězí. Poté se odehrává další turnaj, kterého se účastní i česká výprava. Šlo o zápas, kde se zápasí v kabátcích „*pod pás*.“ To znamenalo, že účastník nesměl svého protivníka chytat za nohy, jinak bylo dovoleno vše. Cílem tohoto turnaje bylo povalit druhého k zemi. Autor zde vložil úsměvnou poznámku, že účastníci mají spodní oděv, totiž spodky, aby se paní a dívky nemusely stydět, pokud by došlo ke strhnutí spodního oděvu. Následující den se uskutečnil souboj v ryze českém podání. Mezi sebou se měli utkat pan Lev z Rožmitálu a Jan Žehrovský. Tito čeští bojovníci měli tenčí výstroj než protivníci.¹⁶⁷ Bojovali pouze v prošivanicích, které místní lidé vůbec neznali. V dalším kraji na jiném turnaji se pan Jan Žehrovský utkává s jedním Kataláncem, kde spolu zápasí v hodů železným sochozem (pravděpodobně železná palice upravená k této disciplíně). V českých zemích není tato disciplína známá ani obvyklá, proto pan Žehrovský prohrává.¹⁶⁸ Při cestování na území dnešního Slovinska (Celovec, Velikovec a Štýrský Hradec) zastihla družina císaře, jak se oddává rytířským hrám, poté císař sám pasuje Václava Šaška z Bírkova rytířem.¹⁶⁹

Až za vlády Vladislava Jagellonského (1471-1516) byla tradice turnaje opět obnovena. Tento princ byl od mládí v Krakově veden k tělesným cvikům a rituálům, které

---

¹⁶⁶ URBÁNEK, R. *České dějiny III.*, 1915, s. 364.

¹⁶⁷ ŠAŠEK Z BÍRKOVA, V. *Deník o jždě a putování*, 1974, s. 26-39.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 133.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 165.

se projevovaly zejména na turnajích, nejdůležitější bylo zvládnout jízdu na koni.¹⁷⁰ V roce 1481 se měl osobně účastnit klání, kde údajně sedmkrát sedlal a jednou spadl z koně na zem. Na tomto turnaji se objevil i Hynek z Poděbrad, syn krále Jiřího. Jak byli králové úspěšní a trénovaní, nemůžeme soudit. Nevíme, zda vyhrávali díky svému umu nebo je dvořané prostě nechávali zvítězit čistě ze strachu nebo z vidiny zavděčit se svému panovníkovi a podpořit jeho slávu.

V době vlády Vladislava Jagellonského a jeho syna Ludvíka (1516-1526) Čechy a Morava znovu prožívají vrchol v pořádání rytířského turnaje 15. století. V roce 1490 pořádá Vladislav (též Uherský král) v Budě turnaje, kterých se účastní i čeští rytíři. Bavili se jimi ale i v Čechách.¹⁷¹ O tom, že Vladislav Jagellonský byl vychováván po vzoru rytířském a také musel sdílet středověké záliby s převážnou částí českého panstva, nám svědčí zprávy o turnajích a nákladných zábavách, na něž ovšem často chyběly peníze. V roce 1474 si chtěl braniborský kurfiřt Albrecht získat přízeň nastávajícího zetě, proto mu dal v Norimberku vyrobit nádherný pancíř. Byl to dar naznačující Vladislavovy rytířské záliby a dovednosti.¹⁷²

Jak můžeme vidět výše, královské turnaje byly v 15. století už běžnou součástí každodenního života středověké šlechty. Ovšem o turnajích pořádaných pány moc informací nenalzáme nebo se o nich dozvídáme jen náhodně. Jako příklad můžeme uvést rok 1482, kdy takové rytířské klání bylo pořádáno jedním pánem Buriánem z Gutštejna. Dozvídáme se o něm jen proto, že si čeští páni museli vypůjčit od kurfiřta Albrechta Braniborského koně a klobouk k dalšímu turnaji.¹⁷³

Vedle turnaje, který měl svá přísná pravidla a byl velikou slavností při konání svateb, křtin atd., byly většinou o masopustě pořádány kolby, zápasy jízdních a pěších vojáků na hradech. Tito rytíři se ucházeli o výherní ceny a přízeň přihlížejících dam. Poprvé tedy na konci 15. století a na počátku 16. století slycháme o aktivitě panstva a měšťanů při pořádání turnajů. Za příklad můžeme zmínit rok 1508, ve kterém byl uspořádán menší turnaj k počtě kancléře Albrechta z Kolovrat, majitele domů na Staroměstském náměstí v Praze. Měšťané zde stavěli šraňky, mezi kterými se poté bojovalo.¹⁷⁴ Je zároveň možné a velice

---

¹⁷⁰ MACEK, J. *Jagellonský věk*, 2001², s. 193.

¹⁷¹ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 123-124.

¹⁷² MACEK, J. *Jagellonský věk*, 2001², s. 194.

¹⁷³ Tamtéž, s. 517.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 517.

pravděpodobné, že i měšťané jiných královských měst pořádali tyto rytířské hry, v pramenech se o tom nikde nedočítáme.¹⁷⁵

Tyto rytířské radovánky nebyly ve své době levnou záležitostí, proto si je také nemohl dovolit každý. Mnoho udatných rytířů si díky nim vybudovalo slávu a bohatství. Existovali ale i tací, kteří kvůli turnajům propadli úplné chudobě. Mezi nimi byl Těma z Koldic, který musel prodat svůj majetek, aby se oddlužil.¹⁷⁶

Ani přes českou církevní reformaci a staré církevní zákony se nikomu nepodařilo turnaje zakázat a odstranit. Ve Správně pražského teologa Pavla Žídka se ve 23. poučení dočítáme, jak rytíři zápasili na turnajích, i když to bylo v té době zakázáno: „*Jako kohúty štípaly, to jest utěšené podivanie, nebo jiných hovad mezi sebe bojovných, kolby při královských dvořiech jsú právy světskými dopuštěné krontlemi. V košílkách za terčí papírových žádným právem nemá dopuštěno býti.*“¹⁷⁷ Autor zde ostře kritizuje turnaj, uvádí, že muži bojují jen v košílkách a jejich štíty jsou papírové. I když zde jde o nadsázku, z textu můžeme usuzovat, že se bojovníci obranou svého těla moc nezaobírali a na zdraví nebrali ohled.

Při porovnávání turnajů v Českém a Francouzském království se objevují zajímavé podobnosti. Jana Fantysová píše, že ve Francii jen v poměrně malém počtu případů turnaj pořádá přímo král. V této zemi turnaje běžně pořádají především knížata, baroni a vysoce postavení šlechtici. Králové pořádají rytířské hry při velmi konzervativních událostech, např. svatebních oslavách, královských ceremoniích, korunovacích, křtinách, slavnostním vjezdu do města a vítání významných návštěv. V českém prostředí pořádají turnaje jen králové, jak jsem již poznamenala výše, teprve na konci 15. století koná turnaje i vyšší šlechta a bohatí měšťané. Svatební ceremonie české královské rodiny doprovází turnaj již od 2. poloviny 13. století.¹⁷⁸

4.3 Organizace turnaje, jeho funkce a rizika

Uspořádat turnaj nebylo lehké z hlediska finančního a také organizačního. V první řadě se muselo určit datum, místo a celkový způsob uspořádání, kterým byli organizátoři pověřeni. Chudý šlechtic se nemohl turnaje účastnit, natož ho pořádat. Proto tato výsada patřila

¹⁷⁵ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 125.

¹⁷⁶ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království Českého*. Praha: F. Šimáček, 1936, s. 358.

¹⁷⁷ ŽÍDEK, Pavel. *M. Pavla Žídka Správně*, 1908, s. 31.

¹⁷⁸ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. *Dvory a rezidence*, 2008, s. 423.

převážně panovníkům. Turnaje zvyšovaly třpyt a věhlas králů, knížat a šlechticů a později i měšťanů. Nejvíce se konaly o masopustu, což byl nejběžnější termín, nebo jak jsme zmiňovali na počest královské korunovace, dále návštěvy velmi vážené osoby, během svatebních slavností i při jiných slavnostních příležitostech. Důležitým bodem bylo sepisování listiny hostů, kteří se následně zvali na souboje. Také se posílaly pozdravy dalším lidem, kteří nebyli přímo pozváni, a následně se z nich vybíralo, kdo se bude moci zúčastnit a kdo ne.¹⁷⁹ V pozvánkách bylo uvedeno místo a doba turnaje. Klíčové byly podmínky jeho konání. Muselo být předem rozhodnuto, jaké zbraně budou použity, zda budou moci být přítomni pomocníci, jak bude naloženo s poraženými a hlavně jak vysoká bude výkupní cena. Byla stanovena i cena pro nejúspěšnějšího rytíře. Úkolem posílů bylo doručit pozvánky hostům a rozhlašovat a vyvolávat zprávy o konání turnaje po celém kraji, ve městech a okolních vesnicích, aby se zúčastnilo co nejvíce diváků. Konání turnaje se obvykle oznamovalo tři týdny dopředu, aby se jeho účastníci mohli připravit. Přesný počet účastníků nebyl nikdy známý dopředu, ale až poté, co se bojovníci sjeli do města.¹⁸⁰ O tom, zda bude rytíř připuštěn k turnaji, rozhodovali herolti organizující turnaje. Měli pečlivě vypracované seznamy erbů účastníků, které zkoumali, teprve poté rytíře k turnaji připustili.¹⁸¹

Ženám byla pravomoc bojovat samozřejmě upřena. Z českého prostředí nemáme žádný záznam o tom, že by se turnaje účastnila přímo žena. Turnaje se odehrávaly většinou v centru města, kde pro ně byl prostor na velkých městských náměstích či hradních nádvořích. Víme, že v Praze se konal jeden turnaj i na Karlově mostě. Bojiště byla sypána pískem a ohraničovala se šraňkami, za které obecenstvo nemohlo.¹⁸² Pro unavené nebo zraněné účastníky turnaje byly vymezeny odpočinkové zóny hned u turnajových polí. Těchto zón využívali i pro oddychový čas, který byl v boji povolen.¹⁸³ Pro obecenstvo se stavěly dřevěné tribuny a přístřešky před deštěm.¹⁸⁴ Každý turnaj měl své trubače, kteří dávali signál k začátku boje.¹⁸⁵

Turnajové klání zpravidla nezačínalo masivními útoky. Jako první bylo důležité zahájení, které se skládalo z pokřikování a vyzývání na souboje. Dále následovaly individuální potyčky a zápasy, kde mezi sebou bojovali ti nejmladší (bachelers – učni

---

¹⁷⁹ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 127.

¹⁸⁰ OLIVOVÁ, V. *Lidé a hry*, 1979, s. 190-195.

¹⁸¹ HOŠŤÁLEK, S. *Knihy o rytířích*, 2002, s. 43.

¹⁸² MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 127.

¹⁸³ FLORI, J. *Rytíři a rytířství*, 2008, s. 117.

¹⁸⁴ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA J. *Panovnický dvůr*, 2011, s. 210.

¹⁸⁵ IWAŃCZAK, W. *Po stopách*, 2001, s. 149.

na rytíře). Pro tyto učně byla důležitá dřevcová klání jednoho jezdce proti druhému. V nich se mohli mladí válečníci ukázat a předvést svou odvalu před publikem. Když mladí bojovníci byli pasováni, museli většinou opustit sídlo hradního dvora svého příbuzného, u kterého dosud žili a najít si nového ochránce. Proto mimo přízeň dam se snažili i o to, aby si jich všimla knížata, která na zápasech hledala kvalitní bojovníky či ochránce do svých sídel.¹⁸⁶

V turnaji nebylo cílem unavit nebo zabít soupeře, ale shodit ho ze sedla a zajmout ho. Samotný zápas probíhal bez pocitu nenávisti či msty a nevedl ho nepřátelský úmysl, pokud pomineme osobní nevraživost.¹⁸⁷ Pravděpodobně mohlo docházet i k uzavírání smluv mezi jednotlivými účastníky klání. William Marshal, který pocházel z Anglie, měl takovou dohodu uzavřít s jiným mužem a poté si rozdělit zisk.¹⁸⁸ V turnajích šlo hlavně o touhu rytířů po slávě. Turnaj vzbuzoval a aktivoval jak u bojujících, tak i u diváků emoce (agresivitu, potěšení ze hry). Je důležité si uvědomit, že i když rytíři ve většině případů bojovali mezi sebou na turnajových polích jako přátelé, mohli se zanedlouho střetnout jako protivníci ve válce opravdové.¹⁸⁹ Jak jsme zmiňovali, každý turnaj měl svá pravidla, která rytíři museli akceptovat a dodržovat. Někdy se bohužel stávalo, že soupeř bojoval nečestně a snažil se podvádět či zranit svého protivníka. Jeden takový případ můžeme uvést přímo na Čechovi jménem Herr Hans, který patřil k družině anglické královny Anny. Svého protivníka udeřil proti předepsaným pravidlům až tak silně, že kdyby Francouzi chtěli, musel by odevzdat zbroj i koně. Bylo mu povoleno bojovat dál, ovšem další zápas prohrál. Kronikář Froissart popisuje ve svých kronikách Čechy jako národ nevyzpytatelný a neotesaný.¹⁹⁰

Boji a turnaji se také řešily spory mezi šlechtou, mohly tak být současně i právní formou. Hlavním důvodem byla obvinění či urážky nejrůznějších druhů. Ovšem nejtěžší obvinění se týkala napadení a pošpinění rytířské cti. Bojovalo se všemi způsoby, začínalo se střetnutím na koních, kde se používaly dřevce, nebylo-li rozhodnuto, nastal souboj na zemi s meči. Poslední fází byl prostý zápas. Tomuto druhu boje mohli přihlížet rozhodčí a urození diváci na postavených tribunách.¹⁹¹ Takový příklad můžeme nalézt ve Francii roku 1387, kde měl jeden panoš Le Grise znásilnit manželku rytíře Jeana de Carouge. Případ se dostal k pařížskému parlamentu, kde bylo rozhodnuto o souboji na život na smrt. V tomto případě

---

¹⁸⁶ JONES, R. W. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 88-125.

¹⁸⁷ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 117-128.

¹⁸⁸ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Přemyslovský dvůr*, 2014, s. 408.

¹⁸⁹ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 117-128.

¹⁹⁰ NEJEDLÝ, Martin. *Fortuny kolo vrtkavé: láska, moc a společnost ve středověku*. Praha: Aleš Skřivan, 2003, s. 205.

¹⁹¹ OLIVOVÁ, V. *Lidé a hry*, 1979, s. 186.

zvítězil rytíř a svoji ženu tím očistil. Z českého prostředí nemáme informace o takovémto podobném souboji.¹⁹²

Od 13. století se předpisy a pravidla pro turnaj stále více zpříšňovaly. Byl omezen počet sluhů a pěšáků, které si rytíř mohl vzít na turnaj a také se omezil jejich přístup na kolbiště. Mělo se tak předejít propukání neukázněného chování a následným zraněním, ale především měla mít přístup na turnaje výhradně rytířská vrstva. Na konci tohoto století vytvářeli heroldi seznamy, do nichž zaznamenávali rodokmeny těch, kteří se turnajů účastnili. Ve 14. století byly v Německu turnaje omezeny na ty, které mohly prokázat aristokratický původ po více než čtyři generace.¹⁹³ K roku 1466 vznikl soubor konkrétních předpisů a pravidel v turnaji, jehož autorem byl anglický šlechtic John Tiptoft. Zformuloval zásady pro odměňování vítězů a vytvořil schéma pro heroldy, aby mohli lépe evidovat zásahy rytíře v jednotlivých soubojích. S dalším souborem pravidel přišel roku 1460 Francouz Rané z Anjou. Ve své knize zformuloval předpisy, které musí znát každý pořadatel rytířských her.¹⁹⁴ Popisuje i například vstup rytířů na kolbiště: „*V den turnaje, když dámy zaujmou svá místa na tribuně, rytíř cti vstoupí do kolbiště se soudci, plně vyzbrojen, s přílbou a s klenotem na hlavě a na svém koni pokrytém jeho erby, připraven k boji, mlat a meč mu visí u sedla a nese kopí, k němuž je přivázán závoj.*“¹⁹⁵

Turnaje zpravidla začínaly mší. To ukazovalo, že církve z nějakého důvodu církevní zákazy pevně nerespektovala. Rytířské hry měly také sloužit jako propagace křížových výprav.¹⁹⁶ Byly oblíbenou zábavou volného času obyvatel. Pro účastníky se ale nejednalo jen o nezištnou zábavu. Na vítěze čekaly lákavé ceny v podobě zvířat – lovečtí ptáci, psi nebo dokonce medvěd. Víme, že přinejmenším od roku 1180 měly právo předat vítězi cenu turnaje dámy. Ženy byly ubytovány ve městech, kde doprovázely rytíře. Vyjadřování obdivu přítomným ženám byla jakási forma vyznání lásky.¹⁹⁷ Vedle zvířecích odměn a ženského potěšení si však mohli rytíři zajistit svými schopnostmi pozornost některého ze šlechticů, který je poté přijal do své služby.¹⁹⁸ Pro chudé rytíře 15. století byla možnost finanční odměny velice lákavá. Vítěz často získal i zbroj a koně poraženého soka. Někdy získal

¹⁹² NEJEDLÝ, M. *Fortuny kolo vrtkavé*, 2003, s. 149.

¹⁹³ JONES, R. W. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 149.

¹⁹⁴ KUNEŠ, Josef. Turnajové dřevce. *Herold - šermířské listy* [online]. 2008, [cit. 2016-11-10]. Dostupné z: <http://herold.ujancaku.net/herold-clanky/files/ba2dadf7acbf5ed0eb36ee676f8b697f-22.html>.

¹⁹⁵ MÜSCHWERK, Roman. *Treitté de la forme et devis d'ung tournoy* [online]. 2001 [cit. 2016-11-11]. Dostupné z: <http://www.myschwerk.webzdarma.cz/tournoy.html>

¹⁹⁶ LE GOFF, J. *Středověký člověk*, 2003², s. 91.

¹⁹⁷ JONES, R. W. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 120.

¹⁹⁸ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA J. *Panovnický dvůr*, 2011, s. 213.

i jeho samotného, za kterého dostával výkupné.¹⁹⁹ Výkupné bylo vyšší nebo nižší podle postavení zajatého protivníka. Největšími terči byli princové a vyšší šlechtici.²⁰⁰ Na turnajích měli pořadatelé nebo vyšší páni prostor pro hledání vhodného manžela pro jejich dcery. Nevíme s určitostí, zda se takové turnaje, kde byla vítěznou cenou nevěsta, odehrávaly často. Ve dvorské poezii je takových příkladů nemálo, můžeme se tedy domnívat, že i takové turnaje se ve skutečnosti odehrávaly.²⁰¹

Jak jsme se mohli dočíst výše, klérus od samého počátku turnajů stál ostře proti nim. Odsuzoval je hned z několika důvodů. Jedním z nich byla profánní atmosféra. Na turnajových slavnostech docházelo podle církve k nemravnostem a hříchům. Tím největším byla láska k ženám. Ženy u turnaje nikdy nechyběly. V literárních dílech a i ve skutečnosti se můžeme dočíst, jak nad ránem v loži udělují odměnu svým vítězným bojovníkům. Turnaje tedy budily dojem tržiště nápadníků a manželek, kde poskytly příležitost k lehkým zábavám.²⁰² Dalším důvodem, proč církev tyto hry zakazovala, byly těžké úrazy a následná smrt bojovníků.²⁰³ Roku 1139 všeobecný lateránský koncil turnaje zakazuje. V letech 1179 je turnaj opět odsouzen a zakazován. Církev na 4. lateránském koncilu v roce 1215 už prohru nad turnaji neskryvala. V roce 1316 papež Jan XXII. učinil oficiální prohlášení o prohře v boji proti turnajům a klání povolil s odůvodněním, že slouží jako dobrá příprava na křížovou výpravu.²⁰⁴ Církev nebyla ale jediná, kdo turnaje zakazoval. Samotný turnaj měl právo turnaj nepovolit. To se stalo například ve Francii, kde král zakazoval turnaje z politických důvodů, protože se bál spiknutí proti němu.²⁰⁵

Středověké klání bylo sice velmi oblíbenou zábavou každodenního života, ale také bylo hrou neobyčejně dramatickou, nebezpečnou a doprovázenou i častým prolitím krve, zraněním či smrtí. Ve středověkých lékařských knihách se můžeme dočíst, jak léčit rytířům rány utrpěné v turnajích. „*Stává se, že turnajníci krví pičkají, tzn. močí krev, aneb blijí krví, utrpí-li ránu nebo spadnou-li v souboji z koně na zem.*“²⁰⁶ Jelikož se jednalo o kontaktní sport, byla zde i běžná zranění: zlámané prsty a nosy, fraktury končetin i lebky, pohmožděnin a řezné rány – to vše bylo normou. Samozřejmě medicína nebyla na tak pokročilé úrovni jako dnes a každé zranění se léčilo mnohem déle. Například rytíř a básník

¹⁹⁹ VERDON, J. *Volný čas*, 2003, s. 154.

²⁰⁰ JONES, R. W. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 88.

²⁰¹ OLIVOVÁ, V. *Lidé a hry*, 1979, s. 186.

²⁰² JONES, R. W. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 121.

²⁰³ OLIVOVÁ, V. *Lidé a hry*, 1979, s. 187.

²⁰⁴ JONES, R. W. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 122-123.

²⁰⁵ ŠMAHEL, F. - BOBKOVÁ, L. *Lucemburkové*, 2012, s. 219.

²⁰⁶ MACEK, J. *Jagellonský věk*, 2001², s. 517.

Ulrich von Liechtenstein, skutečný rytíř, který byl klíčovou postavou německého turnajového okruhu v padesátých letech 13. století, přišel o prst, když byl zasažen kopím na jednom z turnajů.²⁰⁷ Klání v počátcích svého vývoje často nekončilo jen zraněním, nýbrž rytířovou smrtí. V rozmlouvání člověka se Smrtí se Smrt chlubí, že se stala průvodkyní rytířů-šlechticů: „*Bývámť s nimi v jejich veselí, všudy i hledte jich bezhrdlí. Jedu s nimi v bitvu, v kolbu.*“ Smrt si užívá, že může být s rytíři, když nastane jejich čas.²⁰⁸ Pokud zranění rytířů bylo tak těžké, že sami nemohli odejít, byli odneseni svými sluhy do odpočinkových zón, kam byli přivoláni ranhojiči. V nejednom turnaji byli z kolbiště odnášeni přímo mrtví. To, co zbylo na místě turnaje – zbraně, zbytky oděvů, části koňských strojů, připadlo vyvolávačům (grogirům).²⁰⁹ K úmrtí ale nedocházelo tak často, jak by se zdálo. Později, když byly vyměněny ostré zbraně za tupé, se smrt v turnaji objevovala už jen výjimečně. Nejčastěji byl rytíř paradoxně usmrcen při pádu z koně, kdy ho kůň udupal kopyty.²¹⁰ Podobný případ se stal Janu Lucemburskému, který pořádal turnaj v Praze roku 1321. Při turnaji byl sražen z koně do bláta, kde ho kůň ošklivě podupal. Naštěstí český král úraz přežil. Pokud ke smrti došlo, byla dílem nešťastné náhody, které litovali v obou táborech.²¹¹ Ve středověku bylo zcela běžné, že se lidé bavili pověstmi a různými povídkami, které si vyprávěli po večerech. Údajně se stávalo, že na místech, kde došlo k zvlášť krutému střetu, byli viděni démoni. Například se stalo při jednom turnaji, že nějaký šlechtic, který v turnaji padl, na chvíli obživil, vztyčil se na katafalku a několika slovy popsal strašlivý osud, jaký čeká na onom světě každého, kdo se oddává krutým turnajovým hrám. Le Goff se zmiňuje, že o brutálních ranách v kolbách mluví už i k roku 1472 pražský kazatel v Týně.²¹²

Jak už víme, turnajem se ve středověku bavila široká dvorská společnost a vůbec všechny vrstvy obyvatelstva. Existovaly i jiné hry, které se staly oblíbenými sportovními disciplínami téže doby. Mezi ně můžeme zařadit hod oštěpem, hod kamenem nebo běh. Pro příznivce nepohybových her tu také byly hry deskové, velmi oblíbené byly šachy, vrhcáby, kostky a karty.²¹³

---

²⁰⁷ JONES, R. W. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 89.

²⁰⁸ MACEK, J. *Jagellonský věk*, 2001², s. 518.

²⁰⁹ OLIVOVÁ, V. *Lidé a hry*, 1979, s. 195.

²¹⁰ JONES, R. W. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 89.

²¹¹ FLORI, J. *Rytíři a rytířství*, 2008, s. 117.

²¹² LE GOFF, J. *Středověký člověk*, 2003², s. 89.

²¹³ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. - ZELENKA, J. *Přemyslovský dvůr*, 2014, s. 420.

4.4 Turnajová terminologie a disciplíny

Pro české prostředí se používaly čtyři hlavní výrazy různých podob bojů rytířů na koních. Bylo to: *turnej* nebo *turnaj*, *klánie*, *kolba* a *sedánie*. Rozvoj těchto slov nám značí, že se turnaj v českém prostředí vyvíjel postupně.²¹⁴ Zhruba kolem poloviny 14. století se objevuje v latinsko-českém Klaretově slovníku: *torneamentum* = *turnaj (turnej)*.²¹⁵ Byl populárním oblíbeným středověkým sportem, soutěží, kde se mezi sebou utkávali udatní rytíři, šlechta i panovníci. Latinský význam slova pochází ze starofrancouzského výrazu *torner*, což znamená kroužit nebo vířit. Kláti se v češtině řekne bodat kopím. Rytíř, který bodá kopím, se ve staré češtině řekne kolec, tedy souboj sám klánie.²¹⁶ Klání (*hastiludium*) je tedy rytířský souboj s kopími, jehož cílem bylo vyhodit protivníka ze sedla. V souboji mohli zápasit buď dva nebo i více jezdců proti sobě. Obvykle proti sobě stáli dva rytíři. Z toho důvodu dochází k podobnosti pojmů klání a sedání. Sedánie (sedání) je individuální souboj dvojic, francouzsky *joute*. Z tohoto slova se pravděpodobně vyvinul německý název *tjost*, kde může jít jak o klání s kopím na koni, tak o souboj mečem.²¹⁷ Podle Dany Dvořáčkové se *tjost* rozlišoval na srážku s ostrým nebo tupým hrotem dřevce.²¹⁸ Charakteristika *kolby* není ve světle pramenů úplně jasná. S největší pravděpodobností při ní rytíři bojovali beze zbraní, byli oděni v plné zbroji, ale k boji používali pouze kyje. Wojciech Iwanczak srovnává *kolbu* s módní rytířskou zábavou zvanou *kvintána (quintaine)*, která byla rozšířená na konci středověku v západní Evropě. Podstatou bylo soupeření mladých bojovníků v úderech a poražení dřevěného panáka na kůlu, který se otočil, když se nezasáhl přímo doprostřed hrudníku, a srazil tím jezdce k zemi, protože v pravé ruce držel meč nebo hůl. V tomto případě bylo nebezpečí sníženo na minimum.²¹⁹ Dokonale vylíčený popis *kvintány* nalezneme například v básni Girarta de Rousillon.²²⁰ *Burdování (buhurt)* byl výraz pro hromadný souboj, kde proti sobě stály dvě skupiny mužů. Byla to spíše forma jakési soutěže.²²¹ Proti *buhurtu*, jako jediné formě zápasu, neměla závažné připomínky ani církve.²²² Ale právě při *buhurtu* byl větší prostor k vyřizování si osobních sporů nebo ke spiknutím, která vedla ke zraněním.

²¹⁴ IWAŃCZAK, W. *Po stopách*, 2001, s. 149.

²¹⁵ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 115.

²¹⁶ Tamtéž, s. 115.

²¹⁷ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D., *Dvory a rezidence*, 2008, s. 420.

²¹⁸ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 115.

²¹⁹ IWAŃCZAK, W. *Po stopách*, 2001, s. 150.

²²⁰ VERDON, Jean. *Volný*, 2003, s. 140.

²²¹ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 115.

²²² JAN, L. *Počátky turnajů*, 2005, s. 14.

Z těchto českých pojmů vyvstává celkem bohatý rozvoj turnajové terminologie a je vidět, že se turnajové hry dostaly do dvorského života a byly jeho všední součástí.

Mezi zvláštní turnaje, na kterých praví rytíři nebojovali, patřila *tirocinia*. Jednalo se o cvičné turnaje pro mladé budoucí rytíře, kteří v nich mohli trénovat své dovednosti v posledních letech své učební doby. Cílem těchto cvičení bylo připravit mladé bojovníky na veškerá pravidla, zvyklosti a nástrahy, které je v souboji mohly potkat. Mladý panoš Ulrich von Lichtenstein měl jako mladík absolvovat dvacet takovýchto cvičných turnajů.²²³ Další turnajová disciplína byla *castel*. Šlo o dobývání určitých míst, např. hradů. K tomu se používaly zmenšené repliky. Údajně existoval i ženský *castel*, kde dívky chránily opevněné místo před muži, zde pravděpodobně šlo a formu zábavy než přímo boje. Z českého prostředí o *castelu* nemáme žádné písemné informace. *Nachturnier* neboli mlatový turnaj byla disciplína, ve které si navzájem bojovníci vyzbrojení mlaty sráželi klenoty z helmic. Také o tomto způsobu boje nemáme žádné prameny z českých zemí. Obvyklou soutěží byla střelba. Zápasilo se hlavně ve střelbě z luků a kuší na pevné a pohyblivé cíle. *Durchritt*, francouzsky „pas d'arme“, byl soubojem dvou rytířů, kteří bojovali bez koňů. Oba museli bojovat se stejnými zbraněmi, které mohly být jakékoli (meče, kopí, bojová kladiva). Dalším takovým typem souboje byl zápas. K němu se na rozdíl od ostatních nepoužívaly žádné zbraně. Cílem bylo druhého znehybnit různými chvaty. Rytíři byli oděni klasicky ve zbroji, která byla přizpůsobena, aby chránila nejvíce frekventovaná místa před údery a kopy.²²⁴

Dalším pozoruhodným typem souboje v turnaji byl útok jednotlivce proti několika rytířům. Šlo o to srazit se jen s jedním vyhlédnutým partnerem a vyhnout se zásahu ostatních. Tento druh boje se objevuje jen velmi málo, protože byl pro účastníky náročný. Předposledním typem souboje byly tzv. *ordály*. Byly to spíše právní zápasy, protože měly vyřešit spor mezi dvěma účastníky. Občas se na boji podílely i jejich družiny. Místo a datum konání byly určeny předem, byl to většinou boj na život a na smrt. Místo se ohraničovalo buď zábradlím nebo provazy, aby zápasník nemohl utéct. Poslední souboj bez jakýchkoli pravidel se nazýval *antice*. Rytíři se vzájemně vyzývali kdykoli a kdekoli k souboji, jež trval tak dlouho, dokud se jeden zápasník neprohlásil za poraženého.²²⁵

---

²²³ OLIVOVÁ, V. *Lidé a hry*, 1979, s. 173.

²²⁴ *Středověký turnaj* [online]. 2009 [cit. 2016-09-16]. Dostupné z: <http://www.hradeckydvr.net/turnaj/stredoveky-turnaj-a-jeho-vyznam>.

²²⁵ OLIVOVÁ, V. *Lidé a hry*, 1979, s. 183-186.

4.5 Turnajová zbroj

Robert Jones ve své knize o rytířích dělí středověkou renesanční zbroj na tři základní typy. Zaprvé bitevní zbroj, která je všední. Obvykle se nosila v době války. Dalším druhem je zbroj přehlídková, která vznikla v 16. století. Její zhotovení bylo složité, zbroj byla nepraktická a dala se použít, jak slyšíme z jejího názvu, pouze k přehlídkám a průvodům, kde majitelé těchto spíše uměleckých výtvorů než zbrojí dávali najevo své postavení. Posledním typem je turnajová zbroj. K jejímu vývoji dochází v polovině 13. století, kdy se turnajem baví už téměř celá Evropa. Jelikož se turnaj postupně zařadil mezi sport a s hromadnou bitvou už neměl nic společného, bylo lehčí předpokládat, kam bude rytíř zasažen a na tom místě zbroj upravit a zesílit.²²⁶

Rytíř nemůže být skutečným rytířem bez svého koně. Obvykle vlastnil dva oře a také dva sluhy, jejichž povinností bylo se o koně starat a nosit zbraně. Důležitým prvkem byl jezdecký um, na který byl kladen prvořadý důraz. Každý rytíř musel zvládat střídání různého kroku koní, jízdu různými směry, změnu tempa jízdy atd. Udržení rovnováhy jezdců později zlepšila nová konstrukce sedla s vysokými okraji.²²⁷ Bez vhodného koně se šlechtici nemohli účastnit zábav ani jezdit na veřejná shromáždění. V 15. století se kromě turnajů konaly i klasické závody na koních. Například víme, že čeští šlechtici takové závody zorganizovali v roce 1478. Je nám známo, že jejich soupeři pocházeli z Chorvatska, byli to šlechtici a patrně členové Korvínova vojska. Listinné prameny nám dokládají údaje o cenách koní, ale nezmiňují se o jejich kvalitě. Díky utváření ideálu rytíře a rozvoji turnaje stoupaly ceny koní. Také docházelo k rozvoji chovatelství, vznikaly hřebčiny a stále více se vyvíjela veterinární péče, o které nalézáme informace už ve 12. století. Smrt koně byla pro rytíře špatnou zprávou, koně byli dokonce oplakáváni svými pány. Oř zaujímal hlavní místo v rytířově mysli i v tehdejší literatuře. Do 9. století nepředstavoval kůň o tolik větší hodnotu než hovězí dobytek. Měl přibližně cenu 4 kusů průměrných krav. Cena začala stoupat v 11. století, kdy se začali třídit koně vhodné na válečnictví. Jejich cena se lišila i podle kraje a okolností. Cena koní se ostatně lišila podle místa.²²⁸ Koně měli také svou ochrannou výstroj, nosili tzv. kropíře.

Kropíř sloužil jako příkrývka koně. Většinou byl vyroben z látky a bohatě zdoben heraldickými náměty. Pro kropíř existuje obdobné slovo „dek,“ které se občas ve

²²⁶ JONES, R. W. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 40.

²²⁷ OLIVOVÁ, V. *Lidé a hry*, 1979, s. 186.

²²⁸ FLORI, J. *Rytíři a rytířství*, 2008, s. 90-92.

staročeských pramenech objevuje. Kropíř měl znamenat příkrývku zadní části koně nebo zdobnou část a dek měl ochranný úkol.²²⁹ Pro snadnější ovládní koně sloužil třmen, který vynalezli již Avari. Třmen usnadňoval přesuny v sedle a poskytoval rytíři větší stabilitu.²³⁰

Rytíři se bez turnajové zbroje nemohli utkat. Existovali i tací, kteří na toto pravidlo nebrali zřetel. Pokoušeli se bojovat s neosedlanými koňmi i beze zbroje. Výsledkem byla samozřejmě mnohá zranění nejen rytířů, ale i králů.²³¹ Pravidlem bylo, že před kláním se kontrolovalo vybavení rytíře i koně a docházelo k ochranným opatřením. Měřili se správné parametry zbraní a jejich funkčnost. Rytíři sami museli přísahat s rukou zdviženou, že neporuší pravidla souboje. Bylo nařízeno, jaké údery smějí být použity. Zakázány byly útoky na soupeře, kterému spadla přilbice.²³²

Všechny turnajové zbraně se postupem času vyměňovaly namísto ostrých zbraní za tupé. Hlavním důvodem byly stále církevní zákazy a také zamezení častých zranění. O skutečných hromadných turnajích s ostrými zbraněmi máme zprávy z roku 1243 v Löwenberku, v Nise 1284 nebo v Žitavě 1303 a zřejmě i v Rakousku, jak uvádí lávské formulářové sbírky. Bojovaly proti sobě dvě skupiny jezdců v plné zbroji, každá měla svého vlastního vůdce. Začínalo se kopími, pak se bojovalo s meči a dalšími turnajovými zbraněmi. Libor Jan konstatuje, že jízdní rytíři byli podporováni pěšími zbrojnoši a pacholky. Ti byli obvykle vyzbrojeni kyji a příslušely jim především úkoly spojené s braním do zajetí.²³³

Turnajová zbroj byla velice tvárná. Dílčí kusy se mohly upravovat ke změně stíhu nebo různě přešívát. Především u kroužkové košile se prodlužovaly rukávy. Když se o zbroj rytíři náležitě starali, vydržela velmi dlouho. Někdy sloužila i několik generací nebo byla prodána dál.²³⁴ Jelikož rytíři byli každý na jiné finanční a společenské úrovni, toužili to dávat najevo ve výbavě zbroje, ale například také na hrotech střel, které byly zdobeny ornamentálními vzory.²³⁵ I kvůli těmto luxusním vymoženostem a zbytečnému rozhazování peněz zakazovala církev klání. Rytířův způsob života pochopitelně závisel na společenské

---

²²⁹ VON FREIBERG, H. *Rytířská jízda*, 2005, s. 29.

²³⁰ KNAP, Jiří. Světy středověkého rytíře: Bílý jako květ lilie. In *Dějiny a současnost*. Praha: NLN, 2013, (6), s. 12.

²³¹ MACEK, J. *Česká středověká šlechta*, 1997, s. 126.

²³² DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. *Dvory a rezidence*, 2008, s. 436.

²³³ JAN, L. *Počátky turnajů*, 2005, s. 15.

²³⁴ JONES, R. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 30.

²³⁵ MACEK, J. *Jagellonský věk*, 2001², s. 516.

úrovni. Když nebyl rytíř dotován svým pánem, musel si obstarávat prostředky alespoň na nutné vybavení.²³⁶

Při turnajích byly používány nejrůznější zbraně jako oštěp nebo kuše. Když rytíři nebojovali v sedle koně, měli i luk. Při zápasech na zemi v boji muže proti muži používali především meč, sekeru nebo palcát. Nejoblíbenější rytířskou zbraní bylo kopí. Dokládají nám to díla a historické romány a kroniky, kde se bojuje s meči až poté, co je kopí zlomeno.²³⁷

Hasta, tak je ve starých latinských textech nazýváno slovo kopí. Po celý středověk zůstalo nejtýpější zbraní rytíře společně s mečem. Až do 11. století se kopí používalo jen jako bodná zbraň a mělo délku kratší než 250 cm. Až poté, co se prosadila nová forma výpadu s napřaženým kopím, se kopí prodlužovalo. Během 13. století přesáhlo délku 350 cm a stále se prodlužovalo a tudíž těžklo. Počátkem 14. století jeho váha dosahovala 15-18 kg. Dřevěná násada se nejčastěji vyráběla z jasanového, jabloňového nebo bukového dřeva. Někdy bylo zdobeno praporcem nebo erbovním znakem nositele kopí. Jeho udržení nebylo lehké, obvykle se drželo pravou paží a vedlo šikmo ve směru protivníka. I štít se přidržoval s mírným vychýlením vlevo. Turnajové brnění bylo stále více nesouměrné, protože se v levé části stále více zpevňovalo. Protože úder kopím působily celkem často i smrtelná zranění, začaly se ve 12. století používat ztupená kopí.²³⁸ Petr Žitavský se ve Zbraslavské kronice zmiňuje o sňatku Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského, kde ho zaujme výzbroj českých rytířů. Odlišovali se od ostatních tím, že jejich kopí byla oblejší, delší a také silnější než kopí ostatních rytířů. Čeští rytíři byli poznáni na první pohled.²³⁹

Meč byl po celý středověk typickou rytířskou zbraní, kterou se učili ovládat už malí panoši. Symbolizoval osobní ochranu, což nám naznačuje jeho křížový tvar. Turnajový meč byl kratší než rytířský, ostří bylo vedeno jen na jedné straně a čepel byla široká a rozšiřovala se v plochý konec.²⁴⁰ Ve vyprávění Jany Fantysové se dočteme o turnajích Reného z Anjou, že pokud chce princ nebo vysoce postavený baron uspořádat turnaj, vybere si svého potencionálního partnera a tajně mu pošle otupený meč, jaký se používá při turnajích, aby zjistil, zda je onen protivník myšlenke turnaje nakloněn.²⁴¹

---

²³⁶ FLORI, J. *Rytíři a rytířství*, 2008, s. 96.

²³⁷ FLORI, J. *Rytíři a rytířství*, 2008, s. 86.

²³⁸ Tamtéž, s. 87.

²³⁹ HEŘMANSKÝ, F. *Kronika Zbraslavská*, 1952, s. 203.

²⁴⁰ JONES, R. W. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 45-46.

²⁴¹ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. *Dvory a rezidence*, 2008, s. 442.

Zbroj rytířů se vyvíjela a zdokonalovala stejně tak jako zbraně. V polovině 11. století se stala oblíbenou kroužková tunika jinak řečeno *hauberk*, který si svou popularitu udržel do poloviny 13. století. Výhodou tuniky byla ohebnost a poměrná lehkost (12-15 kg). Kroužková zbroj sloužila dobře proti úderu meče. Před šípy a oštěpy už tak dobrá nebyla a téměř vůbec nechránila před údery sekerou. Pod kroužkovou zbrojí se od raného středověku nosily ještě tzv. prošívanice, které se vyráběly ze lnu.²⁴² O kroužkové zbroji se mluví v básni Heinricha von Freiberga, kde autor popisuje zbroj českého rytíře Jana z Michalovic. Kroužkovou zbroj nohou zde nazývá „*brněnými nohavicemi*“, na které si rytíř uvazuje ještě pláty. Tyto nohavice mají více názvů: holeň, holenice a starý český význam hutnice či plechovice. V Rytířské jízdě se hovoří o obleku, který se oblékal pod zbroj. Autor ho nazývá německým slovem „*spaldier*“, staročesky spalnieř. V tomto případě jde o kroužkovou zbroj, která pokrývala horní část těla. O kroužkové zbroji toho z pramenů nevíme až tolik, protože to byl oděv spodní, na němž bylo ještě brnění. Uvedená zpráva o spalnieři Jana z Michalovic je ojedinělá. „*Hedvábný zařící spalnieř pod brni mu tam skvostně připravili a přes něj mu krásně oblékli stříbřitou brni*.“²⁴³ O špalnieři se zmiňuje i česká Alexandreida: „*On špalnieř juž na se vleče a sen potřebuje meče*.“²⁴⁴

Jak jsme již zmiňovali, s vývojem zbraní se zdokonalovala i zbroj. Na počátku 13. století podstatně ztěžkla. Drátěná tunika byla na nejvíce frekventovaných místech jako hrud', paže nebo záda zesílená kovem nebo vařenou kůží. Jednalo se o plátovou zbroj, jež pokrývala až do roku 1350 tuniku z kroužků. Díky plátům byla zaručena lepší ochrana před úderem a výstřely, ale byla zato mnohem těžší. Údržba byla snazší než u hauberku, který se musel promazávat a rolovat, aby byl stále pružný. Tato zbroj se začala nazývat „osvědčenou“, zabraňovala projít střelám z luku, nicméně střely z kuše jí procházely snadno.²⁴⁵

Už ve Staročeské Alexandreidě se užívá slovo štít, ale jen pouze tam, kde jde o popisování rytířů na koni nebo jezdeckého boje.²⁴⁶ V 11. století si štít rytíři zavěšovali přes rameno, protože bez něj mohli lépe ovládat koně a útočit na soupeře. Vylepšením plátové zbroje se pomalu začínal z turnajů štít vytracovat. Rytířům to rozhodně ulehčilo ovládnutí celé jízdy, když si uvědomíme, že rytíř pravou rukou držel těžké kopí a v levé držel otěže

²⁴² FLORI, J. *Rytíři a rytířství*, 2008, s. 87.

²⁴³ VON FREIBERG, H. *Rytířská jízda*, 2005, s. 23.

²⁴⁴ WAGNER, Eduard. *Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské*. Praha: Naše vojsko, 1956, s. 46.

²⁴⁵ FLORI, J. *Rytíři a rytířství*, 2008, s. 89.

²⁴⁶ WAGNER, E. *Kroje, zbroj a zbraně*, 1956, s. 66.

a ovládal koně. V heraldice svou důležitost neztratil, jen se z velkého mandlovitého štítu používaného během 11. a 12. století proměnil ve 13. století v malý trojúhelníkový štít. Byl zdoben znaky, které sloužily k vyjádření společenského postavení a oslavě svého rodu.²⁴⁷ Štíty se měnily dále na přání svých pánů a jejich tvary byly okouzující, ale v boji zcela nefunkční, až se přestaly úplně používat. Tento postupný proces vyvrcholil v 15. století, kdy bylo brnění už celé z plátů, rytíř byl od hlavy k patě pokrytý ocelí. Problém však nastal, když rytíř v plné zbroji spadl z koně. Váha brnění mu nedovolila se postavit bez pomoci, tak byl v boji vydán na pospas ostatním.²⁴⁸

Plát se ve staré češtině nazývá pancíř. Mistr Jan Hus uváděl, že správnější český výraz byl „*kruněř*.“ Jeho úkolem bylo chránit hrud' a jeho zhotovitelé se nazývali platněři. V Rytířské jízdě si Jan z Michalovic obléká na kroužkovou zbroj ještě „*plate*,“ nebo-li přední plech ochraňující břicho a hrud'. Další částí zbroje byl vafnrok (varkoč). Na turnajích byl velice oblíbený, oblékal se přes zbroj a původně měl chránit rytíře a jeho zbroj před špatným počasím (před deštěm či před sluncem, aby rytíře zbroj nepálila). Posléze měl funkci ozdobnou, kde si ho majitelé nechávali upravit podle svých přání. Nechávali ho zhotovovat z drahých látek a zdobit rodovými erby, podle něj se tady na turnajovém poli i rytíři rozeznávali. Heinrich von Freiberg popisuje vafnrok takto: „*I hrdinův oř byl připraven, jak si jeho srdce přálo; kropíř i lanckenir ležely na něm velmi nádherně, stejně jako vafnrok mistrovsky zdobený.*“²⁴⁹ Varkoče na sobě měli příkladně bojovníci na straně Přemysla Otakara II. při turnaji 1264, kdy se oslavoval sňatek Přemyslovy neteře, Kunhuty Braniborské. Varkoče měly být napůl červené a napůl bílé, tedy v erbovních barvách českého vládce.²⁵⁰

Jednou z nejdůležitějších částí zbroje, která se také stále více zdokonalovala, byla pokrývka hlavy. Slovo helm pochází z němčiny a ujalo se i v českém prostředí, kde označuje přilbu všech druhů. Postupně se mu začalo říkat „*helm kolčí*“ či „*helm turnajský*.“ Jan z Michalovic měl v Rytířské jízdě Heindricha von Freiberga na hlavě nejspíše helm hrncový, typický pro 13. století. Jan z Michalovic měl na sobě pravděpodobně výzbroj královskou, protože byla z leštěné oceli zlacená věncem a zdobena supími. Tato velká přilba měla v sobě zakomponovanou i ochranu krku a k náprsnímu pancíři byla připevněna řemínky, které zabraňovaly, aby se hlava zvrátila dozadu.²⁵¹ Ve 13. století vznikla tzv. hrncová helma

²⁴⁷ LE GOFF, Jacques - SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 590.

²⁴⁸ LE GOFF, J. *Středověký člověk*, 2003², s. 97.

²⁴⁹ VON FREIBERG, H. *Rytířská jízda*, 2005, s. 23.

²⁵⁰ JAN, Libor. Světy středověkého rytíře: Buhurt a tjošt. In *Dějiny a současnost*. Praha: NLN, 2013, (6), s. 16.

²⁵¹ VON FREIBERG, H. *Rytířská jízda*, 2005, s. 23.

s úzkými otvory pro oči. Ty byly lépe chráněny, ale zato rytíř v této helmě hůře viděl a slyšel. Helmy byly různě zdobené, například chocholky nebo různými závěsy. Tyto ozdoby a výstřelky zvyšovaly váhu přilby, proto se ve 14. století přestala užívat. Ve druhé polovině 14. století vznikl nový typ přilby, které se přezdívalo kvůli vzhledu „žabí pysk.“ Spodní polovinu měla zahnutou, vyčnívající za temenem v podobě mělké misky.²⁵²

K doplnění zbroje jako ozdoba sloužil *slogier*. Uvažoval se kolem per a jeho větší část při pohybu vlála ve větru. Tato ozdoba označovala službu dámě stejně jako rukáv upevněný na štítu. Král Jan Lucemburský si nechal napsat na štít, že slouží své dámě.²⁵³

Posledním, ale neméně důležitým doplňkem zbroje, byl hák připevněný k náprsnímu pancíři. Rytíř o něj opíral své kopí, což mu umožnilo lépe mířit na protivníka. Zbroj, která byla určená zvláště pro dřevcové turnaje, měla mnohem více zesílený levý ramenní chránič, který byl posléze vyztužen zesilovacím zahnutým plátem, aby vychyloval dřevec a zamezil tak možnosti zamířit ke krku nebo hlavě.²⁵⁴

V mnoha odborných knihách se můžeme dočíst, že pokud rytíř spadl ze sedla koně, byl na zemi neschopný pohybovat se bez pomoci. V literárních dílech se uvádí mnoho bojovníků, kteří byli schopni boje i na zemi poté, co spadli z koně. Váha brnění pravděpodobně pohyb na zemi rytířům dovozovala. Hauberk vážil asi 12 kg, ale když se váha rozložila na celé tělo, pohyb byl zajištěn bez problémů. Jen zbroj určená pro klasické turnajové klání dosahovala váhy nad 50 kg, někde dokonce 70 i 80 kg a kromě klání kopími znemožňovala jiný způsob boje.²⁵⁵

V našich pramenech se o ceně zbroje autoři příliš nezmiňují, pár záznamů ovšem existuje. V roce 1421 si jeden měšťan pocházející ze Znojma opatřil pancíř milánské práce za osm kop grošů a plech za čtyři kopy grošů. Cena domácích produktů nebyla o moc nižší. Například ocelový pancíř měl stát v roce 1432 šest kop a i více, železný byl levnější. Na příkladech vidíme, že jednotlivé kusy byly samy o sobě drahé a celé brnění si tedy mohli dovolit jen opravdu bohatí lidé.²⁵⁶

S příchodem novověku a palných zbraní přestávalo být i to nejsilnější brnění ochranným prvkem a tím končí i ona slavná éra turnajových her. Samozřejmě člověk je tvor

---

²⁵² JONES, R. W. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 40-41.

²⁵³ VON FREIBERG, H. *Rytířská jízda*, 2005, s. 30.

²⁵⁴ JONES, R. W. *Rytíři: jejich svět*, 2013, s. 45.

²⁵⁵ FLORI, J. *Rytíři a rytířství*, 2008, s. 90.

²⁵⁶ WAGNER, E. *Kroje, zbroj a zbraně*, 1956, s. 50.

vynalézavý a vznikaly nové hry a soutěže, které nebyly tak nebezpečné a nebylo potřeba turnajových dřevců.

5. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo analyzovat proměny středověkého rytířství a rytířských turnajů mezi 13. a 15. stoletím. Jako prostředí jsem zvolila české království a české panovníky. Rytířství a s ním spojené turnaje patřily ke každodenní středověké zábavě panovníků a šlechty.

V první kapitole jsem se pokusila vystihnout podstatu a formování rytířského ideálu. Představa ideálního rytíře byla pevně spojena s očekávanými charakterovými vlastnostmi. V práci jsem zmínila především čest, bojovou zdatnost, statečnost a věrnost. K obrazu, který dotvářel ideál rytířství, patřila dvorská láska, se kterou jsme se setkali v mnoha středověkých dílech. Schéma petrifikované v literárních pramenech se však míjelo se skutečností. V reálném životě představovalo předstírání pravidel dvorské lásky spojení s rytířskou dvorskou kulturou a tím i naději na společenský postup a prestiž.

Další částí, kterou jsem se zabývala, bylo splynutí panovnického ideálu s rytířským. Účelem této kapitoly bylo prokázat, jaké přednosti panovníka představovaly jednotlivé prvky rytířského ideálu. Rytířskou výchovou čeští panovníci procházeli od raného dětství. Byly jim vštěpovány prvky fyzické, ale i duchovní výchovy. Ve svém přehledu ukazují, že vojenské vlastnosti jako statečnost, odvaha a obratnost v bitvách a turnajích byly s tímto ideálem provázány. Žádný z výše rozebíraných panovníků se nezdráhal usednout do sedla koně a utkat se s protivníkem v bitvách či na turnajích. Důležité místo v aristokratické společnosti si zachovávala feudální věrnost, ochrana postavení i dobré pověsti. Panovník často představoval vzor pro rytíře, neboť to byl on, z jehož rukou se stal mladý panoš rytířem. V králi tak viděl toho nejvyššího rytíře hodného následování. Samotní králové procházeli obřadem pasování většinou ve svých mladších letech.

Neopomenutelnou součástí rytířské kultury byl středověký turnaj, který jsem popsala ve své poslední kapitole. Hlavním obdobím jeho rozkvětu bylo opět 13. - 15. století. Každý středověký panovník sledovaného období participoval na rytířské dvorské kultuře, byť samotným turnajům dopřával pozornosti v rozdílné míře. Jan Lucemburský turnaje hojně pořádal a sám se jich účastnil, méně zmínek máme o postojích Jiřího z Poděbrad. Svolání turnaje nebylo jednoduchou záležitostí. Iniciativa většinou náležela přímo panovníkovi, jelikož turnaj byl nákladná záležitost, která vyžadovala velké přípravy. V další podkapitole jsem se snažila postihnout druhy rytířských soubojů na koních i na zemi. K tomu, aby se mohl

rytíř utkat v boji, mu sloužila turnajová zbroj, která procházela stále dokonalejším vývojem. Rytířská zbroj neomylně patřila k atributům dotvářejícím postavu rytíře.

6. Seznam literatury

6.1 Prameny

Dalimilova kronika. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011.

DAŇHELKA, Jiří (ed.). *Smil Flaška z Pardubic a Rychmburku – Nová rada*. Praha: Orbis, 1950.

HEŘMANSKÝ, František. *Kronika Zbraslavská*. Praha: Melantrich, 1952. Odkaz minulosti české.

HEŘMANSKÝ, František - MERTLÍK, Rudolf - FIALA, Zdeněk a kol.(edd.) *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*. Praha: Svoboda, 1976.

KAREL IV. *Vlastní životopis*. Vyd. latinského textu 6., českého překladu 11., Praha: Odeon, 1978.

PETRŮ, Eduard - CATO, Dionysius - EZOP. *Ezopovy bajky: Katonova dvojverší; Rada otce synovi*. Brno: Atlantis, 1999.

ŠAŠEK Z BÍRKOVA, Václav. *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa*. Praha: Československý spisovatel, 1974.

VÁŽNÝ, Václav. *Alexandreida*. Praha: Československá akademie věd, 1963².

VON FREIBERG, Heinrich. *Rytířská jízda Jana z Michalovic*. Praha: Elka Press, 2005.

ŽÍDEK, Pavel. *M. Pavla Židka Spravovna: vyd. Zdeněk V. Tobolka*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1908.

6.2 Odborná literatura

ANTONÍN, Robert. *Ideální panovník českého středověku: kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013. Česká historie. ISBN 978-80-7422-239-9.

ANTONÍN, Robert. Světy středověkého rytíře: Česká šlechta na rytířských koních. *In Dějiny a současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, (6). ISSN 0418-5129.

BENEŠOVSKÁ, Klára, ed. *Královský snátek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310*. Praha: Gallery, 2010. ISBN 978-80-86990-55-2.

BOROVSKÝ, Tomáš - JANIŠ, Dalibor - MALANÍKOVÁ, Michaela. *Spory o čest ve středověku a raném novověku*. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2010. Země a kultura ve střední Evropě. ISBN 978-80-86488-74-5.

- BUMKE, Joachim. *Höfische Kultur: Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter*. 7. Aufl. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1994. DTV, 4442. ISBN 3-423-04442-X.
- ČERNÝ, Václav. *Staročeská milostná lyrika a další studie ze staré české literatury*. Praha: Mladá fronta, 1999². ISBN 80-204-0833-9.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana (ed.). *Dvory a rezidence ve středověku II*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2008. ISBN: 978-80-7286-134-7.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana. *Královský dvůr Václava II*. České Budějovice: Vedita, 2011. ISBN 978-80-86829-73-9.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana - ZELENKA, Jan. *Curia ducis, curia regis: panovnický dvůr za vlády Přemyslovců*. Praha: Historický ústav, 2011. ISBN 978-80-7286-182-8.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana - ZELENKA, Jan. *Přemyslovský dvůr: život knížat, králů a rytířů ve středověku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014. ISBN 978-80-7422-276-4.
- DUBY, Georges. *Tři řády, aneb, Představy feudalismu*. Praha: Argo, 2008. Historické myšlení. ISBN 978-80-7203-966-1.
- FLORI, Jean. *Rytíři a rytířství ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008. Kulturní historie. ISBN 978-80-7021-897-6.
- GALÍK, Josef - MACHALA, Lubomír - PETRŮ, Eduard (ed.). *Panorama české literatury: (literární dějiny od počátků do současnosti)*. Olomouc: Rubico, 1994. ISBN 80-85839-04-0.
- HAVRÁNEK, Bohuslav; HRABÁK, Josef, (ed.). *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*. Praha: Československá akademie věd, 1957.
- HLOBIL, Ivo - RYWIKOVÁ, Daniela (ed.). *Jan Lucemburský: kultura, umění a zbožnost na Moravě a ve Slezsku v době vlády prvního Lucemburka*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012. ISBN 978-80-7464-108-4.
- HOŠŤÁLEK, Stanislav. *Kniha o rytířích*. Praha: Půdorys, 2002. ISBN 80-86018-16-4.
- IWAŃCZAK, Wojciech. *Po stopách rytířských příběhů: rytířský ideál v českém písemnictví 14. století*. Praha: Argo, 2001. Každodenní život. ISBN 80-7203-338-7.
- JAN, Libor. *Počátky turnajů v českých zemích a jejich rozkvět v době Václava II*. Listy filologické, Praha: AV ČR, 2005, roč. 128, č. 1, s. 1-19. ISSN: 0024-4457.
- JAN, Libor. Světy středověkého rytíře: Buhurt a tjosť. *In Dějiny a současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, (6). ISSN 0418-5129.
- JONES, Robert W. *Rytíři: jejich svět a doba*. Praha: Brána, 2013. ISBN 978-80-7243-669-9.
- KNAP, Jiří. Světy středověkého rytíře: Bílý jako květ lilie. *In Dějiny a současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, (6). ISSN 0418-5129.

- KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech – První staroslověnská legenda o sv. Václavu*. Praha: Vyšehrad, 1969.
- LE GOFF, Jacques (ed.). *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003². ISBN 80-7021-682-4.
- LE GOFF, Jacques - SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-545-3.
- MACEK, Josef. *Česká středověká šlechta*. Praha: Argo, 1997. Historické myšlení. ISBN 80-7203-045-0.
- MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích, 1471-1526*. Praha: Academia, 2001². ISBN 80-200-0895-0.
- NODL, Martin - ŠMAHEL, František (ed.). *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*. Praha: Argo, 2014. ISBN 978-80-257-0589-6.
- NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I/III*. Praha: Jan Laichter, 1928.
- NEJEDLÝ, Martin. *Fortuny kolo vrtkavé: láska, moc a společnost ve středověku*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2003. ISBN 80-86493-08-3.
- OLIVOVÁ, Věra. *Lidé a hry: historická geneze sportu*. Praha: Olympia, 1979.
- SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého*. Praha: F. Šimáček, 1936.
- ŠMAHEL, František – BOBKOVÁ, Lenka (ed.). *Lucemburkové: česká koruna uprostřed Evropy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7422-093-7.
- URBÁNEK, Rudolf. *České dějiny III*. Praha: Jan Laichter, 1915.
- VERDON, Jean. *Volný čas ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2003. Kulturní historie. ISBN 80-7021-543-7.
- WAGNER, Eduard. *Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské*. Praha: Naše vojsko, 1956.
- MAJER, David (ed.). *Král, který létal: moravsko-slezské pomezí v kontextu střeoevropského prostoru doby Jana Lucemburského*. Ostrava: Ostravské muzeum, 2011. ISBN 978-80-904316-1-4.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II.: král na rozhraní věků*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. Česká historie. ISBN 978-80-7422-118-7.

6.3 Elektronické zdroje

KUNEŠ, Josef. Turnajové dřevce. *Herold - šermířské listy* [online]. 2008, [cit. 2016-11-10]. Dostupné z: <http://herold.ujancaku.net/herold-clanky/files/ba2dadf7acbf5ed0eb36ee676f8b697f-22.html>.

MÜSCHWERK, Roman. *Treitté de la forme et devis d'ung tournoy* [online]. 2001 [cit. 2016-11-11]. Dostupné z: <http://www.myschwerk.webzdarma.cz/tournoy.html>.

Středověký turnaj [online]. 2009 [cit. 2016-09-16]. Dostupné z: <http://www.hradeckydvr.net/turnaj/stredoveky-turnaj-a-jeho-vyznam.html>